

מאמרים מרבני בתי הדין שבאיגוד

בסוגיית

טענת "קים ליה"

קובץ א', אב תשע"ח

הוצאת "איגוד בתי הדין לממונות"

עורך : אאא
עורך משנה : בכב
טלפון : 000

© כל הזכויות שמורות

עיצוב והדפסה : דפוס מונסה בע"מ, ירושלים 0

נדפס בירושלים, אב תשע"ח

תוכן

00.....	מכתב מאת הרב דב ליאור שליטא
00.....	מכתב מאת הרב אריה שטרן שליט"א
00.....	הקדמה
00....	מאמר בסוגיית קים ליה מאת הראשל"צ הרב יצחק יוסף שליט"א
3.....	סמכות בית דין ישובי / בית דין כוכב יעקב, הרב ניר אביב
7.....	ענף א: התובע או הנתבע רוצים ללכת לבי"ד בעיר אחרת
7.....	סתירה בין שתי גמרות
7.....	ישוב הסתירה
7.....	1. שיטת הרמב"ם
8.....	2. שיטת הרא"ש
9.....	3. שיטת הרשב"א
9.....	פסיקת הלכה
10.....	סיכום השיטות להלכה
10.....	מקרים חריגים
10.....	1. התובע הוא דמות המטילה אימה על הדיינים
10.....	2. תביעת מזכירות נגד תושב הישוב
11.....	3. תובע מוחזק במעות והנתבע בעיר אחרת
12.....	ענף ב: בית דין קבוע בעיר או זבל"א
12.....	פסיקת הרמ"א
13.....	שיטת השו"ע
14.....	פסיקת הספרדים
15.....	העולה מכל האמור
	האם כשיש בי"ד קבוע יכול התובע יכול לומר שרוצה זבל"א
15.....	או בי"ד בעיר אחרת
15.....	נתבע שרוצה להתדיין בעיר התובע
16.....	שני בתי דין בעיר אחת
16.....	בית הדין בישוב כוכב יעקב
18.....	מסקנה

הערות על המאמר החשוב "סמכות בית דין ישובי" על ידי הרב ניר

- 19..... אביב שליט"א / הרב ברוך פז
19..... זבל"א עדיף או בית דין עדיף
19..... עוד שתי מחלוקות התלויות במחלוקת הרמב"ם והתוס'.....
20..... בית דין קבוע
21..... בית דין קבוע למחבר
22..... קים לי / הרב ישועה רטבי
24..... קים לי בתפיסה
24..... קים לי נגד פסק בית דין

- 25..... הלכות קים לי / הרב משה מאיר אבינר
25..... המקורות לדין קים לי
25..... קים לי כיחיד נגד רבים
26..... שיטת הרדב"ז
26..... שיטת המהר"א ששון
26..... קים לי כפוסק בזה ולא בזה
27..... דעת השו"ע
27..... הטעם לטענת קים לי בממון
28..... תפיסה בקים לי
28..... קים לי כנגד שו"ע ורמ"א
30..... קים לי כאחרוני זמננו נגד דעת הדיין
31..... קים לי במקום דינא דמלכותא
31..... מי טוען את הקים לי
32..... קים לי כנגד פסק דין
33..... לסיכום:

- 34..... קים ליה נגד רוב פוסקים / הרב ברוך פז
00..... האם דיין יכול לפסוק נגד קים ליה לפי שיקול דעתו? הרב ברוך פז..
00..... תקנון איגוד בתי הדין לממונות בישראל
00..... פרטי בתי הדין החברים באיגוד

הרב דוב ליאור
רב העיר
קרית ארבע-חברון ת"ו

בס"ד, תמוז תשע"ח

לכבוד

משתתפי הכנס השנתי
של איגוד בתי הדין לממונות

שלוש רב.

לרגל הוצאת הקובץ העוסק בטענת "קים ליה", הנני מוצא לנכון לברך את כל באי
הכנס וכל מי שיוקדת בליבו בקשת תפילת "השיבה שופטינו כבראשונה", שבזכות
החדרת משפט התורה בשדרות הציבור, שידעו באיזה דרך ישכון אור האמת
והצדק, נזכה לקרב את קץ גאולתנו בקרוב בימינו, ולראות בשוב השם לציון
וירושלים בימינו אנו.
עלו והצליחו.

החותם לכבוד התורה ולומדיה

דוב ליאור

דברי ברכה לרגל הוצאת הקובץ
מאת נשיא האיגוד הרה"ג אריה שטרן שליט"א

Aryeh Stern
Chief Rabbi Of Jerusalem

אריה שטרן
הרב הראשי לירושלים

בס"ד, כ"ו תמוז תשע"ח

דברי ברכה,

שמחתי לשמוע על הוצאת הקובץ על טענת "קים לי" שיוצא לכבוד הועידה השנתית של איגוד בתי הדין, ומברך אני אתכם שתזכו בס"ד להמשיך בדיונים המחכימים בנושאים הנמצאים על סדר היום של בתי הדין, כל זה נכתב גם בתקוה שיורבו הפונים לבתי הדין שחפצים בבירור הלכתי תורני לתביעות הממוניות שבין אדם לחבירו. אכן כבר זכינו לכך שיותר ויותר אנשים נזקקים לבתי הדין ומביאים על ידי כך לאהבת התורה והמצוה ויתקים בהם ובנו מה שכתוב "והאמת והשלום אהבו".

בברכת התורה מירושלים

אריה שטרן

הרב הראשי לירושלים

הקדמה - ציון במשפט תפדה

הנושא הראשון שמשה רבינו דן בו כאשר הוא מכין את העם לכניסתם לארץ בתחילת ספר דברים, הוא מצוות העמדת שופטים (דברים א, יג):

”הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם.”

ונשאלת השאלה למה להתחיל עם פרשה זו שנראית צדדית כאשר יש נושאים עם מסרים כבדי משקל להדגיש ולהתחיל בהם?

ונראה שהיא הנותנת. משה רבינו רואה שהבסיס לכיבוש וישוב הארץ הוא העמדת בתי דין בכל אתר ואתר:

”שרי אלפים שרי מאות שרי חמישים ושרי עשרות...”

יש להעמיד המשפט על כנו, ורק כך עם ישראל יצליח במשימה שלו. בלי מוסר ומשפט פנימי אין אפשרות לכבוש ולהכניע אחרים בין מבחינה צבאית ובין מבחינה רוחנית. זה הבסיס. ולכן משה רבינו מתחיל בו.

דבר זה מחודד היטב בהפטרה של ספר דברים, שחלק מן הקהילות קוראים בניגון של איכה, כאשר גם הנביא ישעיהו מתחיל ספרו בהעמדת שופטים בתור תיקון לחטאים שהביאו לחורבן הארץ. אחרי שהוא מתאר את המצב העגום ששרר בירושלים לפני החורבן הוא כותב:

”ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצריך כבתחילה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה. ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.”

ונראה שזו הסיבה שתמיד קוראים פרשת דברים לפני תשעה באב בגלל שיש בה תיקון גדול ויסודי של סיבת החורבן ותיקונו, דהיינו העמדת שופטים.

לאור זה הוקם בתחילת השנה האזרחית "איגוד בתי הדין לממונות בישראל".

המוטו של האיגוד הוא:

"שירות ברמת הקהילה מתוך הקהילה"

זאת אומרת להעמיד בתי דין בכל עיר שכונה וישוב כדי לספק פתרון כעין שיפוטי לסכסוכים ממוניים בתוך הקהילה ובין חברי הקהילה וכו' על פי ההלכה. וזה בהשראת דברי משה רבינו הנ"ל:

"שרי אלפים שרי מאות שרי חמישים ושרי עשרות".

ולאור דברי הרמב"ם:

"מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך... אין אנו חייבים להעמיד ב"ד בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל... ומעמידים בכל עיר ועיר מישראל שיש בה 120 (איש) או יותר סנהדרי קטנה... עיר שאין בה 120 מעמידים בה שלשה דיינים...."

נכון הדבר שיש בארץ מערכת משפט שעושה מלאכתה נאמנה, מכל מקום סביר להניח שכאשר הנביא אמר "ציון במשפט תפדה" כוונתו הייתה ל"אלה המשפטים אשר תשים לפניהם...." היינו משפטי התורה ולא משפטי העמים...

ונכון שיש ביקורות ותהיות אם המשפט העברי יכול לעמוד באתגר השעה, לתת פתרון לכל הבעיות המשפטיות שנוצרו בזמנינו, ונכון שיש הרבה עבודה לשכלל ולתרגם היסודות ההלכתיים היסודיים להלכה למעשה בימינו, אבל האתגר אינו פותר אותנו מליישם!

המצב במשפט אינו שונה מכל תחום אחר בהלכה שהמודרנה העמידה אתגרים משמעותיים לפני פוסקי ההלכה ולא משום זה הפסקנו לקיים. לדוגמא, מה דין חשמל בשבת ומה דין החיישנים למיניהם והבית החכם וכו' וכו'? כל אלו שאלות כבודות שהפוסקים מתמודדים איתן ולא בגלל זה מפסיקים לשמור שבת ח"ו. וכן בכל תחום ותחום.

מעבר לכך רוב רובם של הסכסוכים, בפרט ברמת הקהילה, אינם חדשים והם בעניינים שיש בהם התייחסות ישירה של המקורות שהרי אין כל חדש תחת השמש ותמיד היו סכסוכי שכנים ושומרים ופועלים וכו' וכו'. כמו כן בהלכות שבת, על אף שקיימות שאלות חדשות, מכל מקום רוב רובן של השאלות הן בבורר ובישול ומוקצה וכו' עניינים שיש לגביהם התייחסות ישירה בפוסקים.

נסיים עם דברי משה רבינו ע"ה:

”ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר שמע בין אחיכם
ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו”.

שנזכה!

ועד האיגוד

מִרְן הַרְאִשׁוֹן לְצִיּוֹן הַרְבַּי יִצְחָק יוֹסֵף שְׁלִיט"א

מֵתוֹךְ הַסְכְּמָה לְסֵפֶר פְּסָקֵי דִין וּמֵאֲמָרִים "בְּנֵי הַמִּשְׁפָּט"

Yitzchak Yosef
The Rishon LeZion Chief Rabbi Of Israel
President Of the Great Rabbinical Court

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

וכאן המקום להדגיש, שגם בדיני ממונות יש להורות לספרדים כדעת מרן הש"ע, ואין לומר קים לי כדעת החולקים, וכמו שנתבאר בספר עין יצחק חלק ג' (עמ' תקע"ז) דבארץ ישראל ובכל גלילותיה, אין יכולים לומר קים לי נגד מה שנפסק בש"ע, ואפי' אלף פוסקים חולקים על מרן, שקיבלנו עליו הוראותיו ופסקיו של מרן ככל אשר יאמר כי הוא, וכן המנהג, דזמזמן מהר"ם גלאנטי בן מוהר"ר ניונתן גלאנטי, בן הגאון המוסמך מהר"מ גלאנטי, חלמיד מרן ז"ל, כבר נתפשטה קבלת הוראות ופסקי מרן ז"ל בכל ארץ ישראל, וקיבלו עליהם שלא יוכל המוחזק לומר קים לי נגד דעתו ז"ל, וכמ"ש מהר"ם חאגיז בתשו' הלק"ט, וכן דעת מהר"ם בן חביב בכללים שבסוף ספרו גט פשוט (כלל א'), ומהר"א יצחקי בחשובת זרע אברהם (חור"ם סימן כג), ודורב פרי חדש בספרו מים חיים (קנטור'ס התשובות סי"ט). וכן הוא בברכ"י חו"מ (סימן כה ס"ק כו - כז) בשם כמה מגדולי האחרונים. ע"ש. ונ"ע בשו"ת תעלומות לב ח"ג (דק"ט ע"ד), ובס' משכנות הרועים (מנין ק אה לא). ובשו"ת כפי אהרן חלק א' (תאה"ע סימן ט, דע"ה ע"ג), ובשו"ת רב פעלים ח"א בפתיחה. ושם ח"ב (תח"מ סימן ג). ע"ש. וכ"כ עוד הרבה אחרונים. ואמנם במקומו של התפארת אדם (שאלתיק) אומרים קים לי נגד ד' מרן, וכמ"ש מהר"ם בן חביב בגט פשוט בכללים (בסוף הספר סימן א) ד"ה והנה. וכ"כ רב גדול מרבני שאלותיק, הגר"א הכהן ז"ל בשו"ת שארית הפליטה (סימן כה, דכ"ז ע"ג). ע"ש. גם במקומו של החק"ל נהגים שלא לומר קים לי נגד מרן. וכמ"ש בחקרי לב (תאה"ע סימן מה, ד"ק ע"ג). ע"ש. ועמ"ש בס' גזי חיים (דק"ז ע"ג) בשם הכנה"ג בס' בעי חיי. ע"ש. וע' בס' שוירי טהרה (מנין ק אות מט). ועכ"פ במקומות הללו אין אומרים קים לי נגד מרן.

וכתב הרב מקור ישראל (אבן העזר סוף סימן כב) לענין קים לי שכתבו הפוסקים שקיבלו לפסוק כדעת הרמב"ם אין יכול לטעון קים לי היפך סברת וכו', דאין זה אלא כשמפורש הדין ההוא בדבריו, ולא כשאפשר לפרש בדבריו כוונה אחרת. ע"ש. והובאו דבריו בשדי חמד (כללי הפוסקים סימן קיג עמוד תתכז).

ואם אומרים קים לי נגד מה שכתב מרן בתשובה, בשו"ת רב פעלים חלק ב' (חושן משפט סימן ב') כתב בשם מהר"א מני, שכעת נתפשט המנהג בירושלים שאין לומר קים לי נגד תשובת מרן. וכתב על זה הרב פעלים, שבודאי מנהג זה נהיגו הראש"ל מהר"ד חזן ז"ל, כי נמשך אחר דברי הגאון החקרי לב, אבל קודם זה לא היה מנהג זה בירושלים. שהרי מהר"ם סוויץ שהיה הראשון לציון אחרי החקרי לב סבירא ליה שאק התשובות בכלל הקבלה. [קבלת הוראות מרן]. וגם הרב החסיד מהר"א גאגין שנהג שררות בירושלים סובר כך. ובודאי המנהג הזה שנתפשט כעת בירושלים מכת דברי מהר"ד חזן שהיה ראשון לציון מקרוב, לא יועיל לשאר מקומות, אלא בירושלים בלבד. ע"ש. והובאו דבריו בשו"ת יביעי אומר חלק ב' (חלק אורח חיים סימן מה אות יא).

הדגה המנהג פשוט כיום שמתחילים את החתן על הכתובה, מלבד שני העדים, ובשורת יביע
אומר חלק ג' (חלק ארבע סימן יג אות ב), כתב, דבימי חרפי הייתי אומר שהטעם לכך, דאף על פי שאנו
פוסקים תמיד כהוראת מרן, ולא מצוי המוחזק לומר דקים לי נגד פסק מרן, וכאן הרי מרן (באה"צ
סימן סו) פסק שאין שומעין לחתן הטוען שלא ידע על מה חתם, מכל מקום נודע שישנם אחרונים
הסוברים שלא קבלו הוראות מרן אלא מה שכתב בשלחן ערוך, אבל מה שכתב בבית יוסף
ובתשובה לא קיבלנו. וכמו שצידד הגאון החיד"א בחיים שאל (בהשגחה דף קט), גם בתשובת
מהר"ם סווין שבשורת חקרי לב (מהדו"כ ח"מ סימן ד) כתב, שאין בנו כח להוציא מיד המוחזק על פי
פסקי מרן בתשובה. ומכל שכן על פי מה שכתב מרן בבית יוסף דרך שקלא וטריא. ובפרט שהרב
שער המים שכמה גדולים הן בדורו, עשה מעשה היפך פסק מרן ז"ל בתשובה. ע"ש.

ולעומתו החקרי לב שם חולק עליו בזה, ותמך בדעת המשאת משה והנחפה בכסף שקבלנו
הוראות מרן אף במה שכתב בתשובה. ודלא כהשער המים. ע"ש.

והנה הגם שמהר"ם סווין שם (דף קפב) כתב, והגני בפה מלא מבטל דעתי מפני דעתו דעת עליון של
מרן מלאך, ודברי לעו והיו כלא היו. ע"כ. נראה שחזר לדעתו הראשונה, כי בתשובה שנרפסה
בשורת חוקי חיים (סוף סימן לט) העלה, שאנו אין לנו אלא מה שכתב השער המים, שלא קבלנו מה
שכתב מרן בתשובה. ע"ש. וזמן חתימתו על התשובה הנ"ל בשנת תקפ"ז, לאחר שישב על כסא
הראשון לציון, אחר פטירתו של החקרי לב. וכן העלה בספר רב ברכות (דף קלג) שמאחר שיש
סוברים שלא קבלנו דברי מרן בתשובה, הא ודאי מצוי המוחזק לטעון קים לי. ובשורת כפי אהרן
(אבן העזר סימן טו) כתב, דאנן בדידן דבירושלים יתבינן הלכה זו רופפת בידינו, אם קיבלנו הוראות
מרן גם בתשובה. אולם בשאר ערי עריבסתאן קיבלו הוראות מרן גם בתשובה. ושוב כתב בשורת
כפי אהרן חלק ב' (דף קנז) שאין לסמוך על מה שכתב לענין ערי עריבסתאן, כי נראה שאין שמועתו
מכוונת בזה. ע"ש. ואפילו לדברי האומרים שקבלנו הוראות מרן גם בתשובה, יש לומר דמצוי
לומר קים לי נגד מה שכתב מרן בבית יוסף, לפי מה שכתב מהר"ח פלאגי בספר כל החיים (מערב
י אות נו) שהתשובות של מרן עדיפי מהבית יוסף, ולכן במקום שהתשובה סותרת למה שכתב מרן
בבית יוסף, העיקר כמו שכתב בתשובה. כי בחיבור הבית יוסף הוא בא לאסוף כל הסברות וברוך
שקלא וטריא, מה שאין כן בתשובה דנחית טפי לברר הלכה למעשה. ע"ש. וכיו"ב כתב בננסת
הגדולה בתשובה (ח"מ סימן עג). ע"ש. ועיין למרן החיד"א בברכי יוסף (א"ח סימן שב סק"ד) שכתב, ומה
שסיים היד אהרן דכמה מילי מייתי בבית יוסף ואינו מביאם בשלחן ערוך, והם הלכה, אנכי
הוראה דמרגלא בפומיהו דרבנן בתראי דמדלא הביאו בשלחן ערוך שמע מינה דלא סבירא ליה
להלכה. ובכמה ענינים הרברים מוכיחים שהשמיטם בכונה משום דלא בריא ליה מילתא
לפסוק כן הלכה למעשה בשלחן ערוך. וכעת לא מצאתי כלל ברור בזה בדעת מרן השלחן ערוך
ע"כ. וכן הסכים להלכה בשורת מעשה אברהם (חידו"ד סימן טא). אבל בשורת יוסף אומץ (סימן נט) סידר
לנו ג' כללים בזה, כיעו"ש. ועיין עוד בשדי חמד (כללי הפוסקים סימן יג אות ה'). ועל כל פנים בדיני
ממונות מיהא לכאורה יכול המוחזק לטעון קים לי נגד מה שכתב מרן הבית יוסף הושמט
בשלחן ערוך. וכן כתבו כמה אחרונים, וכמבואר כל זה בשורת יביע אומר הנ"ל. ע"ש. [ועיין
בשורת יוסף אומץ (סימן כט) שסידר לנו ג' כללים בדבר זה. ע"ש].

אולם אחר שנים יצא לאור שו"ת יביע אומר חלק ט', ושם (חלק חושן משפט סימן א') הדר תבריה לגזיזה, והעלה שם שלא לומר קים לי נגד מה שמרן כתב בחשובה או בבית יוסף, אחר שקיבלנו הוראותיו גם במה שכתב בחשובה ובבית יוסף. וזה דלא כמו שכתב בשו"ת יביע אומר הנ"ל. ומשנה אחרונה עיקר. וע"ש באורך.

סמכות בית דין ישובי

/ בית דין כוכב יעקב, הרב ניר אביב

תושב הישוב המשכיר דירת משנה, תובע את השוכר לדין תורה בביה"ד הישובי. כאשר מזכיר ביה"ד פנה לנתבע, אמר לו הנתבע שאינו רוצה להתדיין בישוב ורצונו ללכת לבית דין אחר במקום רחוק. התובע אינו מסכים ללכת לבית דין אחר משום שהטרחה רבה וסכום התביעה אינו כל כך גדול ולא שווה לו כל המאמץ. השאלה המונחת לפתחנו, האם ניתן לחייב את הנתבע להתדיין בבית הדין הישובי?

ענף א: התובע או הנתבע רוצים ללכת לבי"ד בעיר אחרת

סתירה בין שתי גמרות

כאשר שני בעלי דין גרים בעיר אחת ואחד מהם חפץ ללכת להתדיין בעיר אחרת, ישנם שני מקורות סותרים לכאורה בעניין זה:

1. סנהדרין (לא ע"ב):

"כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חבריו בדין, אחד אומר: נדון כאן, ואחד אומר: נלך למקום הוועד כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר: רבי, מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה? אלא, כופין אותו ודן בעירו. איתמר נמי, אמר רב ספרא (אמר רבי יוחנן): שנים שנתעצמו בדין, אחד אומר נדון כאן ואחד אומר: נלך למקום הוועד - כופין אותו ודן בעירו, ואם הוצרך דבר לשאול כותבין ושולחין. ואם אמר: כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני - כותבין ונותנין לו. אמר אמימר, הילכתא: כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר ליה רב אשי לאמימר: והא אמר רבי אלעזר: כופין

אותו ודן בעירו! - הני מילי היכא דקאמר ליה לוח למלוה, אבל מלוה - עבד לוח לאיש מלוה."

מגמרא זו משמע שאם התובע והנתבע גרים באותה העיר, התובע יכול לכוף תמיד את הנתבע לדון בעירו, וגם הנתבע יכול לכוף את התובע לדון בעירם להוציא תובע שהוא מלווה שיכול לכוף את הנתבע הלווה ללכת למקום הוועד, משום הפסוק "עבד לוח לאיש מלוה", שהלווה משועבד וכפוף למלוה.

2. בבא קמא (קיב ע"ב):

"אמר רב יהודה אמר שמואל: מקבלין עדים שלא בפני בעל דין. אמר מר עוקבא, לדידי מיפרשא לי מיניה דשמואל: כגון דפתחו ליה בדיניה ושלחו ליה ולא אתא, אבל לא פתחו ליה בדינא, מצי אמר ליה: אנא לבית דין הגדול אזילנא..."

מגמרא זו משמע שבעל הדין יכול לומר מתחילה שאינו רוצה לדון במקומו אלא ללכת לבית הדין הגדול, והגמ' סותמת ואינה מגבילה זאת למלוה בלבד.

ישוב הסתירה

1. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הל' סנהדרין ו,ו-ט) כתב כך:

"שנים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נעלה לבית דין הגדול שמא יטעו אלו הדיינין ויוציאו ממון שלא כדין כופין אותו ודן בעירו, ואם אמר כתבו ותנו לי מאי זה טעם דנתוני שמא טעיתם כותבים ונותנין לו ואחר כך מוציאין ממנו, ואם הוצרך לשאול דבר מבית דין הגדול שבירושלים כותבים ושולחין

ושואלין ודנין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב בית דין הגדול. במה דברים אמורים בשאר הדינין שזה טוען וזה טוען או כשאמר המלוה נדון כאן והלוה אומר נלך לבית דין הגדול, אבל אם אמר המלוה נלך לבית דין הגדול כופין את הלוה ועולה עמו שנאמר עבד לזה לאיש מלוה, וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו ורצה הטוען לעלות כופין בית דין שבעירו את הנטען לעלות עמו וכן כל כיוצא בזה. מה דברים אמורים כשהיו שם עדים או ראיה לנגזל או לניזק או למלוה אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל אלא נשבע במקומו ונפטר. וכן הדין בזמן הזה שאין שם בית דין גדול אבל יש מקומות שיש בהן חכמים גדולים מומחין לרבים ומקומות שיש בהן תלמידים שאינם כמותן, אם אמר המלוה נלך למקום פלוני שבארץ פלונית לפלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו בדין זה, שכופין את הלוה והולך עמו וכן היו מעשים בכל יום בספרד."

העולה לשיטתו:

כופין לדון בעירו: 1. בדיני הלוואה כשהלווה רוצה ללכת לבית הדין הגדול. 2. בשאר דינים כאשר שני בעלי הדין תובעים אחד את השני.

כופין לילך לבית הדין הגדול: 1. כשהמלוה רוצה ללכת לבית הדין הגדול. 2. בשאר דינים כאשר יש תובע ונתבע, והתובע רוצה ללכת לבית הדין הגדול.

כיצד יעמיד הרמב"ם את הגמ' בב"ק שהנתבע יכול לכוף ללכת לבי"ד הגדול?

ספר התומים מיישב, אם עדיין לא פתחו את הדין יכול הנתבע לומר שרוצה ללכת לבי"ד הגדול, ואף על פי דבעלמא אין הנתבע מצי לטעון לילך לבי"ד הגדול, ככה"ג שהתובע התחיל לבי"ד הגדול והביא משם

דיסקיא שידונו הם או הבי"ד הגדול אם כן הוא מורשה מפי בי"ד הגדול, ואף הנתבע יכול לטעון אלך לשם כי כבר התחלתי בגדולים ולא אדון בקטנים, מה שאין כן אם פתחו לו את הדין שאז כבר סבר וקיבל לקיים צווי בי"ד הגדול לדון בעירו, שוב אין יכול לילך לבי"ד הגדול. אבל אם לא הביא התובע דיסקיא מבי"ד הגדול, לכו"ע אין הנתבע יכול לילך לבי"ד הגדול.

2. שיטת הרא"ש

הרא"ש מסכת סנהדרין (ג,מא) מביא ג' תירוצים:

1. אם המלוה רוצה ללכת לבית הדין הגדול, והלווה רוצה לדון בעירם, שומעים למלוה משום "עבד לוה לאיש מלוה" (ומדובר שידוע שהוא לוה לאפוקי אם טוען להד"מ שאז גם הלווה יכול לכוף ללכת לבי"ד הגדול).

2. כופין לדון בעירו בשאר דינים כאשר אחד תובע והשני נתבע, אולם כששני בעלי הדין תובעים אחד את השני כל אחד יכול לכוף את חברו לבית הדין הגדול.

3. יש חילוק בין מקום הועד לבין בית הדין הגדול. לבית הדין הגדול (ובזמן הזה מסתבר שהחשוב שבדור נקרא בית הדין הגדול) בין תובע בין נתבע יכולין לכוף ללכת לדון שם, ואילו למקום הועד (מקום קבוץ חכמים) הלווה אינו יכול לכוף את המלוה ללכת לשם, אולם המלוה יכול לכוף את הלווה משום "עבד לוה לאיש מלוה". הרא"ש מוסיף:

"ויש שהיו רוצים לומר דב"ד הגדול דוקא נתבע מצי טעין ולא תובע. דחיישינן שיזמינו עניים את העשירים לדין לפני הנשיא שבארץ ישראל ויתנו להם כל תביעתם כדי שלא יצטרכו לילך לפני הנשיא".

והרא"ש עצמו דוחה זאת משום שר"ת דקדק מלשון בה"ג שאם הלווה יכול לדרוש זאת כל שכן שהמלוה יכול.

3. שיטת הרשב"א

הרשב"א בתשובה (ז,תקכו) מחלק בין הלוואות לשאר דינים:

בשאר דינים שאינם הלוואות בין תובע בין נתבע יכולים לכוף לדון במקומם. ואילו בהלוואות יש חילוק בין בית הדין הגדול לבית הועד: לבית הדין הגדול, הנתבע יכול לכוף לילך לשם, ולגבי התובע נחלקו בה"ג ור"ת, בה"ג סובר שהתובע אינו יכול לכוף ואילו ר"ת סובר שאפילו התובע יכול לכוף. לבית הועד, גם בה"ג מסכים שיש לתובע זכות לכוף את הנתבע בהלוואות מטעם 'עבד לזה לאיש מלוה'. ובתשובה אחרת (המיוחסות לרמב"ן סימן מז) הוסיף שאם הלוה אומר נלך לבית הועד כופין אותו ודן בעירו, ואפילו אם הלוה אומר נלך לבית הועד ואני אשלם כל הוצאות הדרך משלי אין שומעין לו, שיכול המלוה לומר לו איני רוצה לטרוח. והוסיף, שאם היה בית דין יפה סמוך לעירם תוך שלש פרסאות או אם אין בעירם מי שיודע הדין, אף ללוה שומעין לומר נלך לבית דין היפה סמוך לנו.

פסיקת הלכה

השו"ע (חו"מ יד,א) העתיק להלכה את לשון הרמב"ם, שבדרך כלל חייבים לדון בעירם, והיחיד שיכול לכוף ללכת לעיר אחרת הוא רק מלוה.

והרמ"א הביא בשם י"א את דעת הרא"ש שאין חילוק בין תובע לנתבע וכל אחד יכול לכוף ללכת לבית הדין הגדול. ושער המשפט, כתב על דברי הרמ"א:

"ונראה דאף לדיעה זו אין התובע יכול לכוף את הנתבע לילך לבית דין הגדול אלא בגוונא שיש להתובע עדים או ראייה שנראה לבית דין שיש ממש בטענתו אבל בטענה ריקנית אין מחייבין את הנתבע אף לילך לבית דין הגדול דהמוציא מחברו עליו הראיה, וכ"כ הפרישה, דלא כמו שנראה מדברי הבית חדש".

הגר"א מבאר את מחלוקת הרמב"ם עם הרא"ש והרשב"א שנחלקו מה בא למעט הכלל של 'עבד לווה לאיש מלוה', לדעת הרמב"ם הדין הרגיל הוא שאם התובע והנתבע מאותה העיר אין האחד יכול לכוף חברו ללכת לבית הדין הגדול, והכלל 'עבד לווה לאיש מלוה' בא לתת טעם מדוע המלוה יכול לכוף הלוה. אולם לדעת הרא"ש והרשב"א הדין להיפך, שבדרך כלל שניהם יכולים לומר שרוצים לבי"ד הגדול, והכלל 'עבד לווה לאיש מלוה' בא לתת טעם מדוע הלוה אינו יכול לכוף המלוה. ועיי' בתפארת יעקב (ס"ק א) שמוכיח מלשון הגמרא שהעיקר כשיטת הרמב"ם.

למעשה, למרות שהרמ"א הביא דעה החולקת, הוא מיד סייג דבריו וכתב:

"וכל זה מדינא, אבל כבר נהגו בזמן הזה שכל זמן שיש בי"ד בעיר אין אחד יכול לכוף חברו שילך עמו לבית דין אחר (מהרי"ק שורש כ"א), כי אין לנו עכשיו בית דין הגדול או בית הועד; ולכן לא יוכל לדחותו, אבל יכול לדחותו שלא לדון עמו עד יום שלישי, ומיד יבררו דינים".

סיכום השיטות להלכה

כאשר התובע והנתבע הם מאותה העיר פסק השו"ע שכל אחד יכול לכוף חברו לדון באותה העיר (למעט מלוה), והרמ"א פסק שכל אחד יכול לומר שרוצה ללכת לבית הדין הגדול (למעט לווה). למעשה בזמן הזה, גם הרמ"א מסכים שאין לנו בית הדין הגדול ולכן אם יש בית דין בעיר חייבים לדון באותה העיר.

מקרים חריגים

1. התובע הוא דמות המטילה אימה על הדיינים

במקרה ויש חשש שהדיינים יטו את הדין לטובת התובע, יש הצדקה לבקשת הנתבע להתדיין בעיר אחרת. הרמ"א (סעי' א) כתב כך:

"עשיר מוחזק ואלם בעירו, מוציאין אותו לדון בעיר אחרת, אף על פי שהבית דין שבעירו יותר גדול (בנימין זאב סי' תיח)."

הפת"ש מביא בשם התומים מח' אחרונים האם רק אלם כפשוטו או אפילו אינו אלם אלא בעל השפעה בעיר כגון שגדול בחכמה או רוב בני העיר סרים למשמעתו.

והבית יוסף מביא שכתוב בתשב"ץ (קטן סי' תקטו):

"נשאלתי על אחד שהזמינוהו לדין גדולי העיר ופרנסיה אשר כל דברי העיר נחתם על פיהם והנידון אומר איך אדון בעיר הזאת והלא אימתכם מוטלת על הדיינים וגם טענותי יסתתמו לפניכם אמרתי כי טוב הדבר על הדיינים ועל הנידונים לילך במקום הסמוך. וכיוצא בזה ראיתי את רבי זקני שהתיר לנדיב רבי אליעזר שלא לבא לדין עם הנדיב רבי אברהם טרליויש מפני שהיה ראש העיר וכולם נשמעים אליו. ורבינו שמשון ב"ר אברהם התיר לחתנו הדר בטרויש שלא לבא בדין בטרויש מפני כיוצא בזה. וגם רבינו יהודה מפרי"ש עשה כן לה"ר יום טוב בן הנדיב ה"ר אליעזר. ואמרתי מזקנים אתבונן ומהם אלמוד, כי טובה צפרנן של ראשונים מכריסן של אחרונים ויבררו דרך ישרה במקום הגון לנידונים כדי שיצא דין אמת לאמתו ואיש על מקומו יבא בשלום. שמואל בן הרב ה"ר אלחנן ז"ל עכ"ל.

העולה מן הדברים, שאם יש חשש שדייני בית הדין יטו את הדין מחמת שאימת התובע עליהם, הנתבע יכול לכוף ללכת לבי"ד בעיר אחרת.

2. תביעת מזכירות נגד תושב הישוב
עד עתה דנו בתביעה של יחיד מול יחיד, אולם מה הדין בתביעה של
ציבור כנגד יחיד מאותה העיר. שער המשפט (יד ס"ק ב) מביא תשובת
החכם צבי (סי' יד) שכתב:

"בקהל שתובעים ליחיד אף שלא מבני עירן... וגם אין
יכול הנתבע לומר איני רוצה לדון לפני דייני העיר מפני
שאימת הפרנסים על הדיינים כמו בעשיר מוחזק בעירו
שמוצאין אותו לדון בעיר אחרת, דיש חילוק בין יחיד
לרבים דרבים לא חשידי, ע"ש שהאריך בזה וכל דבריו
נכונים".

ובפת"ש (ס"ק ה) כתב:

"וטעם החילוק שבין יחיד לרבים נלע"ד בשתי פנים,
האחד דרבים לא חשידי כולי האי בגולנותא לאיים
ולפחד על הדיין, דוגמא לדבר אותה שאמרו ׀ר"ה כד
ע"ב׀ בההיא בי כנישתא דשף כו', ועוד דאי מצרכת להו
לרבים להרחיק נדוד בענייני עירם אין תקנה לציבור
לעולם כו', והאריך קצת בזה על נידון דשם, ומסיים,
ואיך שיהיה בנידון דידן דיש ויש חכמים הראויים לדון
באלטונא והמבורג ואימת הקהל ק"ק ספרדים אשר
בהמבורג לא תבעתם, הדבר ברור לתינוקות שמחויבים
כל היחידים הרוצים לעקור דירתם להתדיין בכאן טרם
צאתם, עיין שם עוד".

אולם בהמשך הביא ש:

"בתשובת שארית יוסף סי' מ' מבואר להדיא דאפילו
יחיד עם רבים יוכל גם כן להוציאם אם יש ביניהם
מי שאימתו מוטלת על הדיינים וצריכים לילך למקום
הסמוך, והאריך שם לדחות ראיות החכם צבי בזה,

ומסיק לדינא דבנידון דידיה יכול היחיד לפסול דייני העיר לדון לו בעסק הצואה, אחרי שראשי החברה קדישא דעיר הנזכר הם עיקרי וראשי העיר וכל צרכי העיר נחתכין על פיהם ואימתן מוטלת על כל העיר ומכל שכן על הדיינים".

נמצא שהדבר נתון במחלוקת הפוסקים.

אולם כל החששות אינן שייכות לכו"ע בישובנו. בישוב כוכב יעקב אין לחברי ביה"ד קשר עם המזכירות, בית הדין הוא בלתי תלוי ומתנהל בצורה עצמאית ללא שכר לדיינים על בסיס התנדבותי ומממן את פעילותו ללא עזרת המזכירות או הועד המנהל. מאחר והתושבים אינם משלמים מיסים לקופת הישוב, אין למזכירות ממון ציבורי אלא היא משמשת בעיקר כצינור העברת כספים מהתושבים לחברת מקורות, וממשרד החינוך למוסדות החינוך וכדו'. ועל כן, אף שהדיינים חברי בית הדין הישובי הינם תושבי הישוב אין להם נגיעה מצד הנאת ממון לטובת המזכירות, ואינם צריכים לסלק עצמם.

3. תובע מוחזק במעות והנתבע בעיר אחרת
הרמ"א כתב כך:

"התובע צריך לילך אחר הנתבע, אם הוא בעיר אחרת, אף על פי שבעיר התובע הבית דין יותר גדול (מהרי"ק שורש א'). ואפילו היה לנתבע מעות בפקדון בעיר התובע או בעיר אחרת, אא"כ יכול לעכב מעותיו בעירו או צריך להודיע לנתבע ואז צריך לדון במקום שמעותיו שם (ת"ה סימן ש"ה ופסקיו סימן סד). ועיין לעיל סימן ע"ג כתבתי אימת יכול לעכב מעותיו".

ובסי' עג (סע' י) פסק השו"ע שבית הדין יכול להטיל עיקול על נכסי הלווה במידה ויש חשש שיבריח את הנכסים קודם זמן הגבייה, והרמ"א הוסיף:

"והוא הדין בכל מקום שנראה לבית דין לעכב מעות הנתבע (פסקי מהרא"י סי' ס"ד). ומזה נשתרוב המנהג לעקל המעות אף על פי שאין בו צורך כולי האי (ת"ה סימן ש"ה). ואם הנתבע מעיר אחרת, ונראה לבית דין שמן הראוי לעקל מעותיו של הנתבע, אם הם בעיר התובע וצריך הנתבע לילך ולדון בעיר התובע להוציא מעותיו (ועיין לעיל סי' י"ד). אבל אם נראה לבית דין שהנתבע ציית לו דינו בעירו, ולא גברא אלמא הוא, לא יעכבו לו מעותיו, אף על פי שהם בעיר התובע, אלא ילך התובע אחר הנתבע (מהרי"ו סי' ל"ד, וקנ"ה). וכשנראה לבית דין לעכב המעות, צריכין להודיע לנתבע."

דברי הרמ"א עד כאן אמורים, לגבי תובע ונתבע שאינם בני אותה העיר ויש בעירו של התובע ממון של הנתבע שאז בית הדין צריך להפעיל שיקול דעת האם יש צורך להטיל עיקול על הנכסים. אולם אם הם היו בני אותה העיר וההלוואה התרחשה באותו המקום, כתב הרמ"א שם כך:

"מי שהיה דר בעיר עם המלוה, ויצא משם והניח ממון בעיר שיצא משם, יכולים התובעים לכופו לדון עמהם בעירם, שלא יהא כל אחד ואחד לזה והולך למדינת הים. ובית דין מודיעין לו תחילה (תשובת הרשב"א אלף קמט)".

דברי הרמ"א נתמכים ע"י פוסקים רבים (ריב"ש סי' שנג, ומהרש"ך ח"ב סימן רכט, שו"ת הרשב"א ח"א סימן אלף קמט וח"ב סימן קה ושם סימן שד"מ, ובשו"ת מהרשד"ם חו"מ סימנים קג ושפו), לפיהם כשהעסק שעליו סובב הדין נעשה בעיר התובע ואחר כך יצא הנתבע לעיר אחרת עליו לחזור להתדיין במקום הראשון, והיינו מהטעם שכתב הריב"ש שלא יהא כל אחד ואחד נוטל מעותיו של חברו והולך ויושב במדינת הים. וכן מפורש בתשובת הרשב"א בח"א שם שזה טעמו, אך כשהנתבע מעולם

לא היה דר בעיר התובע ודאי לכל הדעות צריך התובע ללכת אחריו לעירו. והגרי"ג מלצר (הישר והטוב חלק יא עמ' רנט) ביאר שהסברא היא משום שהנתבע מוחזק בגופו ואי אפשר להכריחו להתדיין אצל מי שאינו רוצה, ולכן מקום הדיון צריך להיות במקום הנוח לו ביותר ולא היכן שנמצאים נכסיו. ברם, אם העסק שעליו סובב הדיון נעשה בעיר התובע ואחר כך יצא הנתבע לעיר אחרת עליו לחזור להתדיין במקום הראשון, משום הטעם האמור שלא יהא כל אחד ואחד נוטל מעותיו של חברו והולך ויושב במדינת הים.

סיבה נוספת לכופ את הנתבע להתדיין בעיר התובע, היא במקום שהתובע מוחזק בממון של הנתבע. על דברי הרמ"א שהתובע צריך לילך אחר הנתבע אם הוא בעיר אחרת, הביא שער המשפט (ס"ק ב) מתשובת חכם צבי (סי' יד) שפסק:

”קהל שתובעים ליחיד אף שאינו מבני עירן כיון שהיחיד צריך ליתן להם משכון קודם שירד לדין (כדאיתא בסי' ד'), אם כן הם חשיבי כמוחזקים והנתבע צריך לדון בעירם לפני דיני העיר”.

דיני תורה הנפוצים בתוככי הישובים הם דיני משכיר ושוכר והמשכיר מחזיק בידו צ'ק ביטחון, למרות שהנתבע כבר עזב את הישוב ואינו נחשב לבן הישוב, עדיין עליו לחזור ולהתדיין בבית הדין במקומו של התובע, הן משום שהתובע מוחזק בממונו והן משום שנושא התביעה, היינו השכירות, נעשה בעיר התובע. ואף בדין שבין מזכירות הישוב לתושב שעזב למקום אחר, יכולים לכופו לדון בישוב מהטעמים האמורים, דהיינו שהעסק שעליו סובב הדיון נעשה בישוב, ובנוסף המזכירות מחזיקה בצ'ק ביטחון של התושב. (ואף שצ'ק ניתן לביטול עדיין ניתן לתבוע בהוצל"פ וחובת הראיה על בעל הצ'ק).

ענף ב: בית דין קבוע בעיר או זבל"א

עד עתה ראינו שאם התובע והנתבע גרים באותה העיר הם חייבים להתדיין באותה העיר. אולם יש לשאול, האם הנתבע מחויב להסכים להתדיין בבית הדין הקבוע של העיר או שרשאי לומר שרוצה לעשות בית דין במתכונת זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד (זבל"א).

שנינו בכרייתא בגמ' (סנהדרין ד.):

"תנו רבנן דיני ממונות בשלשה ואם היה מומחה לרבים
 דן ואפילו יחידי".

התוספות (ה. ד"ה דין) כתבו שמומחה דן אפילו יחידי ויכול לכוף את האדם בעל כרחו שהרי אם קבלוהו עליהם מרצונם אפילו שאינו מומחה יכול לדונם ומה החידוש במומחה. ומכאן שסתם ג' יכולין לדון את האדם בעל כרחו כשאינו רוצה לבא לבי"ד, שהרי ג' במקום יחיד מומחה קיימי. אולם למסקנה זו יש סתירה ממקום אחר, המשנה (שם כג.) אומרת "זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד", ומשמע שדנים את האדם דווקא מדעתו ולא בעל כרחו?

מתרץ התוספות, שתלוי מה הוא אומר: אם אומר לא אדון לפני זה אלא לפני זה, שומעין לו ועושים זבל"א, אבל אם אומר שלא יבא כלל לבי"ד או אם מדובר בלווה ואינו רוצה לדון כלל בעירו כופין אותו ודנים אותו בעל כרחו.

מסקנת התוס' נפסקה להלכה בשו"ע (חו"מ ג,א), שכתב:

"אין בית דין פחות משלשה. וכל שלשה נקראים בית דין, אפילו הדייטות; והם דנים את האדם בעל כרחו, אם הנתבע מסרב לדין או שאינו רוצה לדון עם התובע בעירו; אבל אם רוצה לדון עמו בעירו, אלא שאינו חפץ בשלשה שבירר התובע, אז זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד".

ויוצא מדברי מרן השו"ע, שהנתבע אינו יכול לומר שרוצה ללכת לדון מחוץ לעיר אלא כל בית דין של שלושה דנים אותו בעל כרחו. ברם, אם הוא מסכים לדון בעיר אך אינו חפץ בשלושה שברר התובע, הוא רשאי לעשות זבל"א (זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד).

פסיקת הרמ"א

השו"ע התייחס למקרה שמדובר בשלושה שברר התובע, אולם לא כתב מה הדין כשיש בעיר בית דין קבוע האם גם אז רשאי הנתבע לעשות זבל"א. הרמ"א מגיה על השו"ע וכותב זאת במפורש:

"ונראה לומר דווקא בדיינים שאינם קבועים, אבל אם דיינים קבועים בעיר, לא יוכל לומר: לא אדון לפניהם אלא בזה בורר, וכן נוהגין בעירנו, וע"ל סימן כ"ב סעיף א".

כך כתבו גם התוספות יו"ט (סנהדרין פ"ג מ"א):

"ומיהו בהא מודינא, כשיש בי"ד קבוע בעיר דלא מצי למדחי ליה הנתבע לתובע לדון בזבל"א לפי שמפני כן קבעו בית דין".

דברי הרמ"א הובאו להלכה בספר ערוך השלחן (חו"מ ג,ג) שכתב:

"זה בורר לו דין אחד וזה בורר לו דין אחד, זהו דווקא בדיינים שאינם קבועים בעיר אבל אם יש דיינים קבועים שנתמנו מהעיר אין ביכולתו לומר לא אדון בפניהם".

החזון איש (סנהדרין טז,ז) מבאר את דברי הרמ"א בשני אופנים:

א. דין דיינים קבועים בעיר אינו מדינא דגמרא אלא הוא תקנה של בני העיר לגדר בפני עושי עוולה שלא ימצאו דרך להשתמט מן הדין.

ב. דין דיינים קבועים בעיר הוא מעיקר הדין, שכל שבני העיר קבועים בית דין כחובתן אינו נכון שבני העיר עצמם לא יהיו נזקקין להם, וגם יש בזה משום כבוד בית הדין.

הב"ח בתשובה (ישנות סימן נט) נשאל בדין חכם בעיר והנתבע אינו רוצה לבא לפניו לדון אלא רוצה לדון בזבל"א וזבל"א, וכתב שלמרות שלא נמצא בדורותינו מומחה לרבים:

"מכל מקום אם אינו נמצא בעיר חכם גדול ממנו יכול החכם לצרף אליו עוד ב' ולכוף את הנתבע לדון לפניו אף על פי שהנתבע רוצה לדון בזבל"א וזבל"א, ובעלמא בג' הדיוטות אין להם כח לכוף בכה"ג מכל מקום כיון שהוא חכם שאין כמוהו בקהל שבו התביעה יכול לכופו. ואף שהנתבע מבקש לדון לפני הדיוטות בזבל"א הני הדיוטות חשובים כמאן דליתנהו הכא לגבי החכם והוי ליה כאילו אומר לא אדון לפני שום אדם, ויכול החכם להצטרף עם שנים לדונו בעל כרחו".

ואחר כך הוסיף הב"ח וכתב:

"וכל זה בדליכא דיינים שנתמנו מפי הקהל אי נמי שהדיינים הם נוגעים או פסולין לדון והחכם גם הוא לא קבלוהו עליהם אז הוי דינא כדכתבי, אבל אם קבלוהו הקהל לחכם לדיין פשיטא דאינו יכול להשמט ממנו אפילו מקטן לגדול, וזה ברור ופשוט".

כך כתב גם הנחלת צבי (חור"מ סי' יד):

"אמנם נראה ליישב על פי דברי תשובת שב יעקב שהבאתי בפת"ש סוס"ק הנזכר ה' שמחלק בין אם התובע הוא מאותה מדינה או לא, ובזה באו דברי התשב"ץ בדיוק היטב. שכתב נשאלתי על אחד שהזמינוהו לדין

גדולי העיר כו' דמשמע שגם אותו האחד הוא מאותה
 העיר ומסתמא היו דיינים קבועים שם לכל ריב אשר
 יהיה ביניהם ולכן מדינא אין יכול לעכב לידון בעיר
 הזאת, על כן כתב רק כי טוב הדבר....

וכן איתא בתשובת המהרש"ם (די"ז) שהביא דברי הרמ"א, וכתב שהדין
 של דיינים קבועים הוא דוקא בבי"ד של שלושה דיינים, ולא בקבלו
 עליהם הקהל דין אחד שאז אינו יכול לכופו.

שיטת השו"ע

לעיל כתבנו שהשו"ע לא מתייחס במפורש לבית דין קבוע בעיר, ועל
 כן יש מקום לומר שמא זו מחלוקת שו"ע ורמ"א, ולפי הספרדים יכול
 הנתבע לומר קים לי כמרן שאינו רוצה לדון בבית דין הקבוע אלא לעשות
 זבל"א. בשו"ת יביע אומר (חו"מ ז, ב אות ד) דן האם נתבע ספרדי יכול
 לומר קים לי כדעת הרמ"א נגד מרן שקבלנו הוראותיו, והעלה שאם
 שניהם בני ספרד אין אחד מהם יכול לומר קים לי נגד מרן, ואם הנתבע
 מבני אשכנז בוודאי שיכול לומר קים לי נגד מרן. ואילו במקרה שהנתבע
 אשכנזי והנתבע ספרדי, והנתבע טוען שפטור משום שקים לי כרמ"א,
 יש מחלוקת אחרונים של החקרי לב (חו"מ א, קג) עם המהרי"ט אלגאזי
 בשו"ת שמחת יום טוב (סי' ל דף קיג ע"ב). לדעת החקרי לב הנתבע
 הספרדי אינו יכול לומר קים לי נגד מרן, אולם לדעת השמחת יום טוב
 ועוד אחרונים (גינת ורדים חו"מ ה, יז) הנתבע הספרדי היושב בארץ
 ישראל שפיר מצי לזכות בטענת קים לי אפילו נגד מרן, משום שאין
 סברא לומר שבני א"י קבלו עליהם סברת מרן לחייב את עצמם בכל צד,
 שאם יהיה בן חו"ל מוחזק, זוכה בטענת קים לי אפילו נגד מרן, ואם
 יהיה בן ארץ ישראל מוחזק לא יוכל לזכות בטענת קים לי נגד מרן,
 שבאמת כל כיוצא בזה לקתה מדת הדין. והגרע"י פוסק כדעה שיכול
 לומר קים לי נגד מרן במקרה כזה, ומסכים עם מסקנת ספר יש מאין
 (ח"ב חו"מ יג אות ג) שכתב:

"אם הנתבע ספרדי, ומרן מחייבו, והרמ"א פוטר, והתובע אשכנזי, לדעת המהרי"ט אלגאזי יכול הנתבע לומר קים לי כהרמ"א שפוטר, דבכה"ג לא קבלנו דעת מרן, כדי שלא יהיה עלוב תמיד, והחקרי לב חולק, ולפי ענ"ד נראה שכיון שבנידון דידן כי יהבינן לאשכנזי התובע הרי הוא גוזלו בודאי לדעת הרמ"א שקיבל עליו הוראותיו, נימא מאי חזית, והיכא דקיימי זוזי ליקום. ואי משום לתא דאיסורא, נימא כמו שכתוב בר"ה (כח ע"ב) אם נתת עברת על כל תוסיף בקום ועשה, וכשלא נתת עברת על כל תגרע ולא עשית מעשה בידך, הילכך שב ואל תעשה עדיף. והכא נמי דכוותה. ולכן אנו יכולים לשתק את התובע האשכנזי מלתבוע נגד רבותיו, כי יש לומר שמעת שקיבלו עליהם דעת הרמ"א נתחייבו שלא לתבוע ממון נגד סברתו, גם יש לומר שמעיקרא כשקבלו עליהם דעת הרמ"א מחלו תביעות ממון שהן נגד סברתו".

נחזור לעניין שלנו, היביע אומר כתב באופן כללי ולא התייחס לנידון שלנו, אולם הרב ברוך שרגא בשו"ת והיה העולם (חו"מ סי' לז), כתב שעל פי הכלל היוצא מתשובת היבי"א יוצא שאם הנתבע ספרדי ורוצה להתדיין בכי"ד קבוע ואילו התובע אשכנזי ורוצה בזבל"א, יכול הנתבע הספרדי להכריחו להתדיין בכי"ד הקבוע משום שהאשכנזי לא יוכל לטעון כנגד רבותיו. וכל זה נשען על פי הבנתו שדעת מרן השו"ע היא לחלוק על דעת הרמ"א, שהנתבע יכול לומר זבל"א אפילו כשיש בעיר בית דין קבוע.

אולם לפי ענ"ד באמת אין שום הכרח לכל זה, משום שמרן השו"ע לא גילה דעתו בשום מקום מה הדין כשיש בית דין קבוע בעיר, השו"ע התייחס למקרה שמדובר בשלושה דיינים שברר התובע, אולם לא כתב מה הדין כשיש בעיר בית דין קבוע האם גם אז רשאי הנתבע לעשות זבל"א. לפי שורת ההגיון ומדקדוק מלשון מרן נראה, שדווקא כשהתובע

ברר ובחר את שלושת הדיינים יש זכות לנתבע לומר שרוצה זבל"א, אולם במקרה שיש בעיר בית דין קבוע שלא התובע בחר אותו הנתבע אינו יכול לומר שרוצה זבל"א. וזו גם הסיבה שהרמ"א לא הביא דעתו בלשון יש אומרים אלא כהמשך דברי השו"ע, ומשמע שלא ראה בדבריו מחלוקת עם השו"ע בדבר זה. ולכן תימה גדולה היא מדוע לעשות מחלוקת במקום שאין צורך, ועוד ששורת ההגיון מחייב לומר שאין מחלוקת.

ומכל מקום, אמרנו אומר לחפש ולבדוק כיצד פסקו חכמי ספרד בעניין זה במהלך הדורות.

פסיקת הספרדים

בתשובת המבי"ט (א,רפ) דן בנושאים אלה, וכתב:

"...ולכו"ע נראה לי דאי איכא בי"ד מומחה קבוע בעיר אחת אין אחד מן הבעלי דינין יכול לומר לחבריו שלא מרצון חברו תברור אתה ואברור אני אם אינו גדול מבי"ד שבעיר אלא ילכו לבי"ד שבעיר... הכלל היוצא מדרך זה דכל שיש ב"ד קבוע מומחה בעיר אין לזה יכול להשמט בברירה אלא כשהוא גדול מהבי"ד הקבוע המומחה שבעיר וכן אפילו יש בי"ד אחר גדול קבוע בעיר כל אחד מהם יכול לכוף לחברו ללכת לגדול ולא לברירה. ודברי הסמ"ג הן כשאינן השני בתי דינין קבועין וכמו שכתבתי למעלה".

בספר פרי האדמה לרב רפאל מיוחס (חו"מ סי' יג) כתב:

"ברירת הדיינים זה בורר לו וזה בורר לו וכו', אם לא יש בית דין קבוע מכוללות העיר אזי יכולים לברר".

והחיד"א בברכי יוסף (חו"מ סי' יג דין א) כתב:

"אחד מבעלי דין וכו' שברר זה אחד וכו' קהל שנהגו
שלא להושיב דיינים קבועים רק על פי זבל"א וזבל"א
ואב"ד הוא השלישי אין לשנות מנהגם כלל. שבות
יעקב ח"ב בחשן משפט סי' קמג".

ומשמע מהחיד"א שאם נהגו להושיב דיינים קבועים אינו יכול לעשות
זבל"א. ובספר קנין גוף וקנין פירות (חו"מ ח"א הל' בית דין סע' ד) לרב
נתן עמרם כתב:

"דין אם הם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא
אדון לפניהם אלא בזה בורר".

ובספר ארץ חיים סתהון (חו"מ יג ס"א) לרב חיים בן מנשה המביא את
מנהגי א"י הביא את פסק הרמ"א, ואת הפוס' הנ"ל שמנינו עד כאן, ופסק
כמותם. כך פסק גם בספר נתיבי עם (עמ' תר) לרב עמרם אבורביע. כך
גם כתב הרב חיים דוד הלוי הרב הספרדי הראשי לתל אביב-יפו בספרו
דבר המשפט (ח"ג פרק ז הל' א), שברור שאין צד אחד יכול לכוף את
השני להתדיין בזבל"א כשיש בית דין קבוע בעיר אלא רק מתוך הסכמה
הדדית (והעלה שזבל"א בהסכמה הדדית עדיפא מכפיה לבי"ד קבוע,
שבזבל"א יצא הדין לאמיתו שיחשוב שנעשה לו דין הוגן ויהיה ציית
דינא, ולא כמשפטי עוזיאל חו"מ סי' א' אות י' שכתב שאם יש בית דין
קבוע בעיר אין רשות לבעלי הדין לעשות זבל"א בשום אופן). ובספר
דיני ממונות לרב עזרא בצרי (ח"א הל' דיינים פ"א ה"א עמ' שלז) כתב
שהנתבע יכול לומר שרוצה זבל"א, והוסיף:

"ודוקא בדיינים שאינם קבועים אבל אם דיינים קבועים
בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפניהם אלא בזה בורר".

ועיין גם בספר הבית היהודי (ח"ד עמ' 48) לרב אהרון זכאי שהביאו
להלכה.

העולה מכל האמור

אין שום הוכחה או ראיה שהשו"ע חולק על הרמ"א בענין בית דין קבוע, ואף לו יהי כן שחולק עליו, הנה הסכמת פוסקי ספרד במהלך הדורות על פי מנהג הספרדים היתה כדברי הרמ"א, ומשמע שקבלו דבריו או שכך היה המנהג עוד קודם תקופת מרן. יהיה איך שיהיה, יוצא לדינא שכאשר יש בית דין קבוע בעיר ושני הצדדים מאותה העיר אין הנתבע יכול להישמט ולומר שרוצה לעשות בי"ד של זבל"א, והדין נכון הן לספרדים והן לאשכנזים.

האם כשיש בי"ד קבוע יכול התובע יכול לומר שרוצה זבל"א או בי"ד בעיר אחרת

המהרא"ל צונץ בתשובה (חו"מ סי' כג) הסתפק האם לדעת הרמ"א ההגבלה שכתב שכשיש בי"ד קבוע חייבים להתדיין בעירם היא רק על הנתבע או אף על התובע, והשב יעקב (סי' א) כתב בכירור שאף התובע אינו רשאי להישמט ולומר שרוצה ללכת לבי"ד בעיר אחרת. וגדולה מזו כתב בעבודת הגרשוני (סי' יז), שאף באופן שאין בי"ד בעיר זו עדיף שילכו לבי"ד בעיר אחרת מאשר יעשו זבל"א בעירם. ובספר באר שלמה (סי' ג סע' א) לרב שלמה בן אליהו בארי כתב שאם יש בעיר דיינים קבועים גם התובע אינו יכול לעשות זבל"א, שאף על פי שמצינו בכמה עניינים שיש לתובע זכויות יתר בקביעת מקום המשפט (שו"ע חו"מ יד,א), הכא לא חילק הרמ"א בכך. ונמצא שרוב הפוסקים סוברים שבית דין קבוע תמיד עדיף מבית דין של זבל"א, וביסוד המחלוקת ביאר הגר"צ גרטנר (דרכי הוראה ח"ח עמ' קפא), שלדעת מהרא"ל צינץ זבל"א הוא המוכרח שבצורות ואופני הדיון או עכ"פ שאינו נופל במאומה ממעלת בי"ד קבוע וכריהטא דמאמר הגמרא סנהדרין כג ע"א:

"מאי שנא דעבדי הכי אמרי במערבא משמיה דרבי זירא מתוך שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד יצא הדין לאמיתו".

וטעם הרמ"א שכתב שזבל"א הוא דווקא בדיינים שאינם קבועים אבל אם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפניהם אלא בזה בורה, זה בהכרח שהוא מטעם תקנת הקהילה ומשום השמטה. אולם דעת רוב קדמוני האחרונים שבי"ד קבוע תמיד עדיף מבי"ד של זבל"א, ומעיקר הדין ולא מן התקנה. וטעמם, שהנה זה ברור דגם בבי"ד קבוע יצא הדין לאמיתו לא פחות מבי"ד של זבל"א והטעם שסתם דיין שמעמידו הציבור אמור להיות הגון וחכם בחכמת התורה וראוי להיות דיין. ועוד זאת שלסתם בי"ד קבוע מעלה אחת וגדולה שאינה מצויה בסתם בי"ד של זבל"א, ככל שמתרחק ומתנתק הקשר והזיקה בין דיין לבע"ד מתקרב ומתחזק הסיכוי והאפשרות ליציאת הדין לאמיתו, ונהפוך הוא ככל שמתקרב ומתחזק הקשר שביניהם מתקרבת ומתחזקת הסכנה והחשש לעיוותי וקלקולי דין למיניהם. ועל כן סתמא דמילתא שבי"ד קבוע עדיף על בי"ד של זבל"א.

נתבע שרוצה להתדיין בעיר התובע

בשו"ת אבני חפץ (סי' קא) הביא את הסברא הנ"ל שהנתבע מוחזק בגופו ואין לכפותו להתדיין בבית דין שאינו רוצה, ועל פי זה וגם מראיות נוספות כתב האבני חפץ שם שאם תבע חברו לדין לפני בית דין בעירו של הנתבע, והנתבע אומר שאינו רוצה להתדיין שם כי אם בבית דין שבעיר התובע יד הנתבע על העליונה גם בזאת. כי הטעם שהולכים אחר הנתבע הוא כנ"ל שאדם מוחזק בגופו שלא להכריחו לעשות שום מעשה נגד רצונו בלי ראייה ברורה שהוא חייב בכך וכיון שכן זכותו לבחור באיזה מקום שרוצה להתדיין גם אם אין זה בעירו, ובלבד שלא יגרום הדבר לתובע טרחה יתירה והוצאות שאינו חייב בהן וכגון שאומר הנתבע שהוא רוצה להתדיין בעיר אחרת שאינה של אף אחד מהם.

שני בתי דין בעיר אחת

מה הדין כאשר יש בעיר יותר מבית דין אחד. הרמ"א בהלכות דיינים (חור"מ יד,א) כתב:

”התובע צריך ללכת אחר הנתבע אם הוא בעיר אחרת.”

ולא פירש כלל מה הדין כששניהם בעיר אחת, האם גם אז צריך ללכת אחר הנתבע להתדיין עמו בכל בית דין שירצה באותה העיר או שהנתבע הוא שחייב לבוא לפני בית הדין שבחר התובע באותה עיר, או אולי נחשב הדבר כאילו כל צד בירר בית דין אחד וצריכים שני כתי הדין לברור דיין או בית דין שלישי שיצטרף אליהם כולם ביחד כדין זבל”א וזבל”א וכו’.

דעת התומים (יד ס”ק ב) והנתיבות (שם ס”ק ג) שאם יש שני בתי דין בעיר אחת יכול הנתבע לומר לביה”ד פלוני קאזילנא, ומסביר הנתה”מ שהנתבע הוא מוחזק. אולם דעת החכם צבי (סי’ יד) שבעיר אחת הולכים אחר התובע. ובשו”ת ציץ אליעזר כתב שמה שכתב הרמ”א בחרו”מ סימן ג’ סעיף א’ שאם יש דיינים קבועים בעיר לא יוכל הנתבע לומר לא אדון בפניהם אלא בזבל”א, זה דווקא שאין עוד ביי”ד קבוע אבל כשיש ביי”ד קבוע נוסף יכול לדחותו לביי”ד הקבוע השני. והטעם, כתב בשו”ת שיבת ציון (סימן צח):

”מדינא דגמרא אין כח להתובע לכוף את הנתבע שילך אחריו לביי”ד אחר אשר הוא שוה לביי”ד של הנתבע בלי טענה ואמתלא, ובזה בודאי הנתבע מוחזק בעצמו ובגופו, ואין כח ביד התובע להטריח את הנתבע לטלטל בטלטולא דגברא הקשה, וגם מדינא דש”ס ומדינא דאורייתא צריך התובע לילך אחר הנתבע מאחר שבתי דינים שוים בתואר ובקומה ואין יתרון לביי”ד זה מביי”ד אחר.”

סברא זו, מובאת בתשובת מהרי”ט (ח”ב אה”ע סי’ כז), שכתב:

”ונראה דהיינו טעמיה ז”ל דלעולם מספקא לא מחייביה שבועה כגון בספקא או בפלוגתא דרבוותא

כדכתב הרא"ש ז"ל ובסוף פרק הכותב דכיון דאיכא פלוגתא דרבנותא לא משבעינן ליה מספקא. וטעמא דכשם שהאדם מוחזק בממונו ואין להוציאו אלא בדבר הברור, כך אדם מוחזק בגופו שאינו נשבע אלא אם כן הוא דבר ברור שחייב בשבועה".

בית הדין בישוב כוכב יעקב

כתבו הפוס' שיש מצוה רבה להעמיד בית דין בכל אתר ואתר, ובלבד שבית הדין יהיה לדעת אנשי העיר. כך כתב הרשב"א בתשובה (ב,רצ):

"שורת הדין: אי אפשר להעמיד דיינין שאינן מומחים, שלא מדעת בעלי הדין... על כן, צריכים אתם למנותם, לדעת אנשי העיר, ואף על פי שאינן בקיאיין, שהכל לפי השעה, וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ואם קבלום עליהם אנשי העיר, מותר, ואין אחד מהם יכול לפסלך. דהיינו ערכאות שבסוריא, ותנן בפרק זה בורר (סנהדרין כג,א): "זה פוסל דיינו של זה; דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: אימתי? בזמן שמביא ראיה, שהן קרובין או פסוליין. אבל אם היו כשריין, אינו יכול לפסלך". ואקשינן בגמ': זה פוסל דיינו של זה, כל כמיניה דפסיל דייני! ואוקמא רבי שמעון, "בערכאות שבסוריא. והכי קאמר: אם היו כשריין, נעשו כמומחיין מפי בית דין, ואינן יכול לפסלך". שלא כל הימנו, שיפסול דיין שהמחוהו רבים עליהם. ומכל מקום, צריך לבדוק אחר אנשים כשרים, יראי אלהים, שונאי בצע, ואנשי מביני מדע".

הרמ"א בשו"ע (ח"מ ח,א) הביא את דברי הרשב"א להלכה:

"ועיירות שאין בהם חכמים הראויים להיות דיינים, או שכולן עמי הארץ, וצריכים להם דיינים שישפטו

ביניהם שלא ילכו לפני ערכאות של עובדי כוכבים,
ממנים הטובים והחכמים שבהם (לדעת אנשי העיר),
אף על פי שאינם ראויים לדיינים, וכיון שקבלו עליהם
בני העיר אין אחר יכול לפוסלן".

הרי מכאן, שבית דין שנבחר ע"י הקהל בכוחו לכוף ולפסוק את הדין.

המאירי (סנהדרין כג.) מעמיד את המשנה האומרת שזה בורר לו אחד
וזבל"א בדיינים ש"אינם מומחין אלא שרבים קבלום עליהם במומחין.
ואילו קבלום כל בני המדינה דרך כלל אומר אני שאין כאן טענה אלא
שלא קבלתם כלל המדינה אלא רבים מאותן בני אדם שבה". יוצא לפי
המאירי, שבי"ד קבוע נחשב רק בי"ד שכל בני המדינה קיבלוהו ולא סגי
ברבים מאותה המדינה.

בעדות חתומה על ידי חברי בית דין ירושלים לדיני ממונות ובירורי
יוחסין (הודפסה בפסקי דין ירושלים ח"ט עמוד ט) נאמר:

"זכינו אמש אור לי"ב אייר תשס"ג להיכנס אל מרן
הגרי"ש אלישיב שליט"א ושאלנו לדעתו 'מה נקרא
בית דין קבוע שבעיר', ושמענו דברים ברורים 'אם
הבית דין התקבל ע"י הציבור של העיר', והוא יושב
ודן בקביעות המציאות קובע שזה נקרא בית דין קבוע
שבעיר'.."

והוסיף הכותב שם שלשון החלטה זו נכתב אחר שמיעתה על ידי חברי
בית הדין והייתה למראה עיניו והסכים עליה לפרסמה.

הרי מפורש בפסק הנ"ל שכדי שבית דין יהיה בגדר 'בית דין קבוע שבעיר'
לא די שהוא יושב ודן בקביעות אלא צריך גם שבית הדין התקבל ע"י
הציבור של העיר. ובקובץ הישר והטוב (חלק יא עמ' רסח) הרי"נ מלצר
כתב שאין כוונת הגרי"ש"א לדין הרמ"א על בית דין קבוע אלא רק בנוגע
לדיינים קבועים בעיר, עיין שם.

ובספר דיני הבוררות (שער חמישי פרק ו' עמ' שג) לרב יעזר אריאל כתב:

"אם יש מנהג קבוע בעיר שהרב ממנה את הדיינים בבית הדין לממונות, הדין פשוט שיש לבית הדין מעמד של בית דין קבוע. כי כל רב שנבחר ע"י הציבור פועל על פי המנהג המקובל על הציבור, שהרבנים הנבחרים ממנים בית דין קבוע על דעת עצמם. ואפילו אם קודם בואו של הרב לא הוקם בית דין לממונות והרב החדש מקים בית דין על דעת עצמו, הגאון רבי יצחק קולין זצ"ל הראב"ד לירושלים, אמר לי שאם רב העיר ממנה דיינים לבית הדין לממונות, יש לבית הדין הזה מעמד של בית דין קבוע. נימוקו הוא, "שחובתו וסמכותו של הרב היא לפסוק לציבור בשאלות של דיני ממונות, כשם שהוא חייב לפסוק בשאלות של איסור והיתר. לפיכך, מחובתו של הרב גם למנות בית דין לממונות, כדי לפסוק לציבור בשאלות ההלכתיות של דיני ממונות". והוסיף אחר כך, שקיימת מצות "שופטים ושוטרים תתן לך" (דברים טז, יח), ומצוה זו קיימת גם בזמן הזה, ואמנם בזמן הזה הדיינים אינם סמוכים, אבל "שליחותיהו קעבדינן" (סנהדרין ג.)...

בית הדין הישועי פועל תחת הנהגתו ונשיאותו של המרא דאתרא, שהוא נבחר ע"י הקהל לתפקידו, וממילא עונה על ההגדרות כבית דין שקבלוהו בני הישוב עליהן.

מצות מינוי הדיינים מוטלת על הציבור שבכל עיר. הרדב"ז בתשובותיו (ח"ד סי' אלף קצ) כתב, שחובה זו מוטלת בעיקר על חכמי העיר, ועליהם לזרז את הציבור להקים בית דין:

"וחייבים חכמי העיר וגדוליה להתקבץ להכריחם בכל

מיני הכרחיות לדין תורה, ואם לא עשו כן ולא מחו, הקולר תלוי בצווארם".

הציבור יכול לבחור את הדיינים בשתי דרכים (דיני הבוררות שם):

א. בחירה ישירה של הדיינים ע"י הציבור.

ב. בחירה עקיפה: הציבור בוחר ברב, והרב נחשב כשליחו של הציבור לקיום המצוה הציבורית של מינוי דיינים (ועיין שבט הלוי ח, רצט).

ובתשובת התשב"ץ (א, קנט) ביאר את תוקפו של בית דין שנתמנה ע"י הקהל ובני העיר:

"ויצא לנו מזה בנדון שלפנינו כי מי שיזמין את חבריו לדין לפני אותם דיינין ולא בא לפניהם הוא עובר על תקנת הקהל וכן אם הדיינין גמרו את הדין וחייבו את החייב אין יכול לסרב בדין מכח החרם המוטל בתקנות וכן אין בעל דין יכול לכופף את חבריו לבא לפני דין אחר כ"ז שהלה אומר נלך לפני דייני הקהל".

ואמנם, בערים הגדולות שיש בהן כמה קהילות וכמה בתי דינים קשה לקבוע מה נחשב לבית דין הקבוע בעיר, וכבר כתבו הרבה בעניין זה. עיין אמרי משפט (סי' כא) לרב יצחק אלמליח בעניין הגדרתו של בית דין קבוע, שהעלה שבית דין רבני אזורי בעירו נחשב כבית דין קבוע ביחס לבתי דין אחרים באותה העיר, והביא הרבה תשובות ופס"ד מבית הדין הגדול ומגדולי וחשובי הדיינים וגדולי הדור (וביניהם הגרי"ש אלישיב והגר"מ אליהו, ועוד).

ויעויין באגרות משה (חו"מ ב, ג) שכתב:

"והא דכתב הרמ"א דאם דיינים קבועים בעיר לא יכול לומר לא אדון לפניהם אלא בזה בורר היה זה רק בעיירות שבמדינותינו שהיו מתמנים מהעיר שאף

הרב האב"ד לבדו נמי היה יכול לכופו מאחר שקבלוהו אבל בניו יארק ליכא דיינים קבועים שנתמנו מהעיר ובפרט שאיכא עוד אגודות וחבורות של רבנים שליכא אף מינוי מכל הרבנים שבעיר ולכן כשרוצה אחד מהן בזבל"א מוכרחין לילך בזבל"א דוקא".

וכעין זה כתב האמרי צבי (ח"ב סי' נב). ברם, בשו"ת שבט הלוי (ה, ריב וכן ח, שב) חולק על האג"מ וסובר שאם יש כמה קהילות או חוגים בעיר אחת אז כל אדם השייך לאיזו קהילה בכל העניינים ובקהילה הזאת איכא בי"ד קבוע, לדידיה נחשב בי"ד קבוע ואין צריך לדון בזבל"א.

מבואר שנחלקו האם ניתן להגדיר בעיר אחת יותר מבית דין אחד בהגדרת בית דין הקבוע שבעיר. אולם בישוב כוכב יעקב אין בית דין אחר זולת בית הדין בנשיאות המרא דאתרא, וגם אין מנהג קדום לעשות זבל"א. ונמצא שדין הישוב שלנו כדין אותן עיירות שהזכיר הרב פיינשטיין, וממילא לכו"ע הוא בכלל בית דין קבוע שכתב הרמ"א. ולגבי מי שמסרב להופיע לפני בית הדין הקבוע שבעיר, דנו הפוסקים האם כותבים עליו כתב סירוב, ואין כאן המקום להאריך בזה.

מסקנה

שני תושבים הדרים בישוב אחד שיש לו בית דין שנתמנה ע"י המרא דאתרא או נבחרי הציבור יש לו מעמד של בית דין קבוע, ויכולים התובע או הנתבע לכוף זה את זה להתדיין בבית הדין היישובי, וישנם מקרים שאפילו שהנתבע כבר עזב את הישוב בכל זאת ניתן לכופו, כפי שנתבאר בפנים.

הערות על המאמר החשוב "סמכות בית דין ישובי" על ידי הרב ניר אביב שליט"א

/ הרב ברוך פז

הרב ניר אביב שליט"א הזכיר (תחת הכותרת: האם כשיש בי"ד קבוע יכול התובע יכול לומר שרוצה זבל"א או בי"ד בעיר אחרת) מחלוקת אם בית דין של שלושה עדיף על זבל"א או להפך.

נראה שענין זה הוא מחלוקת בין הרמב"ם לתוס'.

זבל"א עדיף או בית דין עדיף

הרב שליט"א הזכיר דברי התוס' שהמחבר אימץ בסימן ג, א זבל"א עדיף על בית דין של שלושה או מומחה לבית דין. נראה שהרמב"ם חולק על קביעה זו. עיין דבריו ז"ל סנהדרין ז, א שהביא גדרי זבל"א בפרק שדן בקבלו עלייהו ולא בפרקים ד-ה שדנים בגדרי בית דין וכפיה וכו', משמעות הדבר שזבל"א רק תקף כאשר שני הצדדים רוצים בכך מדין קבלו עלייהו אבל אין לבית דין של זבל"א בית דין וודאי שאין לו עדיפות על בית דין ורק כאשר שני הצדדים רוצים בכך עושים זבל"א.

עוד שתי מחלוקות התלויות במחלוקת הרמב"ם והתוס'

עוד מחלוקת חשובה שיש בין רמב"ם ותוס' בנידון היא אם שלושה או מומחה לרבים יכולים לכוף לבא לפנייהם לדון או לא. תוס' הנ"ל סנהדרין ה. ד"ה מומחה כתבו מפורש ששלושה וכן מומחה יכולים לכוף בני אדם לדון לפנייהם. הרמב"ם סובר שרק אם קיבל רשות מריש גלותא או מן הנשיא דיין יכול לכוף. כך כתב מפורש בפירושו לסנהדרין ג, א: "אבל זה המומחה שלא נקט רשות אין לו רשות להכריח הבעלי דינין שידונו לפניו...."

עוד מחלוקת שנובעת מן הנ"ל היא שלפי תוס' הנ"ל יש דין קבלוהו עלייהו כל שבאו לפני הדיין לדון שלא על ידי כפיה. מכח זה תוס' באו למסקנה שם שמומחה יכול לכוף: "ויכול לכוף את האדם בעל כורחו דאי בדקבלו עלויה אפילו שאינו מומחה נמי". ועוד שם: "ואפילו שנים נמי דנין את האדם בעל כורחו... דאי בדקבלו עלייהו מיירי שמואל אמאי הוי ב"ד חצוף". רואים שלתוס' יש רק שני מצבים: קבלו עלייהו - היינו כאשר באו לפני הדיין לדון, וכפיה. וכך מבואר בתוס' ד"ה ואי לא זיל שלים: "פירש בקונטרס ואי לא כגון דאמר ליה דיינת לנו דין תורה וקשה דאם כן מאי דייק מהכא דהא אפילו לא גמיר וסביר נמי מה שעשה עשוי... לכך נראה ואי לא דלא קבלוך עלייהו כלל". פירוש הדבר אלא כפה אותם לבא לפניו.

הרמב"ם בפירושו שם הציג שלושה מצבים:

קבלו עלייהו: "וזה שהבעלי דינין כשיתרצו בדין מי שבררו בני אדם וקבלו עליהם... היינו שקבלו דיינים עליהם במפורש בתור קבלה אע"פ שאינם כשרים.

כאשר הדיין מעמיד את עצמו בתור דיין ובאים לפניו לדון אותם. זה אינו מצב של קבלו עלייהו ואם הדיין אינו כשר לדון דיניו בטלים אפילו אם דן דין תורה לאמיתו כמו שמפורש שם בפירושו. אין כאן קבלו עלייהו בגלל שבעלי הדין באו לפני הדיין לדון אותם דין תורה לפי כללי ההלכה שהרי מדובר בדיין שקם באיצטלא של דיין ולא מישהוא שבחרו בו לדון אותם ביוזמת בעלי הדין או הציבור.

כפיה לדין. זה רק מומחה לרבים שקיבל רשות יכול לעשות. לפי תוס' קבלת רשות נצרכת לפטור המומחה מתשלום (שם ד"ה דהכא) אבל אינה נצרכת לכפיה כנ"ל.

המחבר והרמ"א פסקו כתוס' בכל שלושה פסיקות הנ"ל.

בסימן ג, א פסקו שזבל"א עדיף על בית דין של שלושה או מומחה לרבים.

בסימן ג, א מפורש שג' יכולים לכוף להידיין לפניהם והרמ"א שם ב כתב שגם מומחה כופה לדון לפניו.

ועיין ש"ך כה"ב שכתב שסתם באו לפניו דינו כקבלו עליהו ודלא כרמב"ם הנ"ל. ועיין ג, ד שמי שאינו מומחה ודן דינו בטל וזה מלשון הרמב"ם וכוונתו אפילו אם לא כפה אותם לבא לפניו אלא העמיד עצמו לדיין לדון. לפי הש"ך צריכים להסביר שמדובר בכפיה אף שאין זו משמעות הלשון וצ"ע.

בית דין קבוע

הרמ"א בסימן ג, א הנ"ל כתב: "ונ"ל דווקא בדיינים שאינם קבועים אבל אם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפניהם אלא בזה בורר... ולא מבואר כאן מה זה דיינים קבועים בעיר? וע"ש ברמ"א שציין לכב, א. נאמר שם: "רבים שהמחו עליהם דיינים דלא גמירי אין בעלי דינין יכולים לעכב". נאמר כאן שבעלי דין חייבים לדון לפני דיינים שהמחו רבים עליהם ואינם יכולים לטעון שלא קבלו אותם עליהם. משמעות הדבר שדיינים קבועים הם דיינים שהמחו רבים עליהם.

משמע מפסיקת הרמ"א הנ"ל שדיינים אלו מחייבים הצדדים מדינא.

ויש לעיין ברמ"א יד, א: "וכל זה מדינא אבל כבר נהגו בזמן הזה שכל זמן שיש בית דין בעיר אין אחד יכול לכוף חבריו שילך עמו לבית דין אחר כי אין לנו עכשיו בית דין הגדול או בית ועד ולכן לא יכול לדחותו". הרמ"א כתב כאן שזה שאי אפשר להוציאו מן העיר אינו אלא מנהג ואינו מעיקר הדין?

אלא נראה שההבדל הוא שבסימן יד בית הדין אינו קבוע בעיר אלא קם מעצמו. ולכן יש שם רק מנהג שמעיקר הדין אפשר להוציאו לבית דין אחר. אבל בבית דין קבוע, היינו שהמחו רבים עליהם, אי אפשר להוציא מן העיר מדינא.

מעמד של המחו רבים עליהם

רואים מהרמ"א הנ"ל כב,א שבית דין שהמחו רבים עליהו אפילו אם אינו בית דין מומחים אלא כולם הדיוטות, שזה בית דין פסול מעיקר הדין כמו שנפסק בסימן ח,א ובסימן ג,א. מכל מקום בית דין זה מחייב במקומו ואי אפשר לטעון שרצונו לדרון בבית דין אחר.

הרמב"ם בפירושו שם סנהדרין ג,א חולק על זה:
 "והמתברר מכל התלמוד מזה הענין מה שאני אומר
 לך וזה שהבעלי דינים כשיתרצו בדין מי שבררו בני
 אדם וקבלו עליהם דינם ואפילו לא היו אותם בני אדם
 מומחים רצה לומר אלא הדיוטות דינם מקובל עליהם
 אלא אם כן טעו בדין שחוזר".

זאת אומרת, הרמב"ם פוסק שהמחאת רבים דיינים עליהם אינה מחייבת את הצדדים לדרון לפניהם והם ודאי אינם יכולים לכוף לדרון לפניהם אלא, אם באו לפניהם ודנו דיניהם דין. כך רואים במה שכתב "כשיתרצו" היינו אין כאן מעמד של כפיה מכל צד שהוא. וזה לשיטתו כנ"ל שבעלי דינים שבאו לדיינים לדרון אותם ביוזמתם - אינה קבלה, ואם אינם כשרים לדרון מן הדין, דיניהם בטלים, דוגמת מי שאינו מומחה לרבים ומעמיד עצמו כדיין ובאים לפניו אפילו בלי כפיה, דינו בטל אפילו אם דן דין תורה כמו שכתב הרמב"ם שם בפירושו. והרמב"ם מחדש כאן שאם הציבור קבלו דייני הדיוטות עליהם, דיניהם דין. אבל אין כאן שום אלמנט של כפיה.

(אמנם יש לעיין שהרי הרמב"ם בחיבורו השמיט הענין של קבלו עליהם דייני הדיוטות ואדרבא כתב בסנהדרין ג,ח: "כל המעמיד דין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דין... הרי זה שמעמידו עובר

בלא תעשה" ואינו מסייג דבריו שבמקום שאין בנמצא דיינים ראויים אפשר למנות דייני הדיוטות. משמעות הדבר שאין לרמב"ם ערכאות של סוריא ודלא כדבריו בפירושו וצ"ע.)

זה נראה סותר פסיקת הרמ"א הנ"ל שאם קבלו עליהם ערכאות של סוריא - הקבלה מחייבת.

מיהו עיין רמב"ם בפירושו שם כאשר מתאר דין מומחה לרבים שלא קיבל רשות, הוא ז"ל כותב: "ואם הבעלי דינין לא בררו אותם הדיינין ולא מנו אותם עליהם אלא שהם מאליהם עמדו להם לדון בני אדם או שמנה אותם מלך או שלטון או קצת זקני הקהל ולא מנו אותם הבעלי דינין אם היו מומחין דיניהם דין ומקובל כיון שלא טענו... הרי רמב"ם כתב שאם העמידו אותם "קצת" זקני הקהל. משמעות הדבר שאם העמידו אותם רוב חכמי הקהל וק"ו כולם, דינם כקבלת רשות במקום הזה והם יכולים לכופף! ומה שכתוב שרק קבלת רשות מן הנשיא או ריש גלותא מועילה, היינו אם בא לדון ולכופף בכל ארץ ישראל או בכל. אבל קבלת מומחה לרבים על ידי זקני הקהל של אותו מקום מועילה להחיל עליהם דין קבלת רשות באותו מקום.

בית דין קבוע למחבר

המחבר לא הביא דין ערכאות של סוריא, שזה המקור לפסיקת הרמ"א בסימן כב וסימן ג הנ"ל, ואם כן היה מקום לומר שהוא לא סובר כלל הענין של המחזהו רבים עליהם, כמו שהרב גיר שליט"א שאל במאמרו. מיהו נראה שאפילו אם נאמר שהמחבר לא פסק ענין ערכאות של סוריא, אין סיבה לומר שהמחבר לא יסכים עם דברי הרמב"ם הנ"ל בפירושו, שמומחה לרבים שהעמידו אותו עליהם רוב או כל זקני העיר דינו כקבלת רשות באותו מקום ויכול לכופף לבא לפניו ואם כן אי אפשר להשמט לבית דין אחר או לבית דין בעיר אחרת. ומה שהרמ"א כתב "ונ"ל... משמע שהמחבר חולק על דבריו י"ל שזה בערכאות של סוריא שאינם מומחים אבל כמומחים אין מי שחולק שקבלת עליהם רוב זקני העיר מועילה וחיובים לדון לפניו.

ובזה נראה שמסקנת הרב ניר שליט"א נכונה וצודקת שגם למחבר אי אפשר להשמט מבית דין קבוע בעיר אם הם מומחים. ואע"פ שהיום אין לנו מומחה לרבים כמו שהרמ"א כתב בסימן ג,ב היינו לכופף יחידי. אבל כל דור ודור ודורשיו ולכן נראה שמי שקיבל הסמכה מהרבנות הראשית בדיינות דינו כמומחה לרבים ולכן תועיל לו קבלת רוב זקני העיר לעשותו בית דין קבוע גם למחבר.

קים לי

/ הרב ישועה רטבי

הגמ' במסכת בבא קמא בדף מו עמוד ב כתבה: "המוציא מחברו - עליו הראייה". דהיינו על המוציא מיד המוחזק, להביא ראיות לדבריו. במקרה של מחלוקת הפוסקים - אין אפשרות להביא ראייה כמי נפסקה ההלכה, ולפיכך יכול הנתבע לומר "קים לי כשיטה החולקת".

וכך כתב המרדכי (מס' כתובות סימן רצ):

"ומצאתי שמהר"ם היה רגיל לפסוק היכא שהגדולים חלוקים בדבר, אי תפס אידך - לא מצי מפיק מיניה, דאמר ליה האי: אייתי ראייה שהלכה כזה הרב שפסק כן".

האורים ותומים בסוף סימן כה (קיצור תקפו כהן ס"ק קכג-קכד), הרחיב וביאר את הבעייתיות שיכולה להיות בדין קים לי:

"ואם הדין כן בואו ונצווה על רבנו הגדול הבית יוסף שפסק בשו"ע חושן משפט הלכה פסוקה כרוב, ונשען כמו שכתב בהקדמת ספרו על רוב בנין ומנין, ואיך לא חש כי המוחזק יכול לומר קים לי.

ואף הרמ"א לא הגיה רק במקום שרבים חולקים בעלי תוס' וסיעתם, אשר מימיהם אנו שותים, אבל אם נאמר כדברי פוסקים הללו ממש בכל חושן משפט - אין כאן הלכה פסוקה אחד מאלף, ואיך עשה רבנו הב"י כן, הלא לא הכריע בעוצם הראיה, רק מכח רוב, והלא לא אמרינן כן בדיני ממונות. (שכן יוכל לומר קים לי כדעת המיעוט), ולכן לענ"ד צריך ישוב גדול בזה, כי אין למחברים מקום לסמוך. ועכ"פ הנכון כמ"ש הש"ך, כי הכל תלוי בראות עיני הדיינים לפי ענין הנדון. וצריך

ישוב גדול, כי לולי זאת ח"ו תיפוק תורה, ויהיה ממש כל דאלים גבר.

ובעונותינו הרבים נשכח התורה מאתנו, אשר אין בכל חושן ומשפט ממש דין אחד, שאין בו בכללים או בפרטים מחלוקת הפוסקים, ראשונים או אחרונים. וא"כ לשוא עמלו בונים הפוסקים ומחברים בראיות שונות ופלפול עמוק בתורה, כי לעולם המוחזק יטעון קים ליה, וח"ו תורתנו הפקה. ולכן צריך ישוב רב. ובפרט דין שנזכר בשו"ע והמחבר והרמ"א השמיטו דעת החולק - קבלה בידי, וכן ראיתי מדיינים מומחים, וכן דן אני ובא מבלי לטעון קים ליה כדעה החולק, כיון שהרב ב"י ורמ"א שמו זכרוננו אחרי הדלת - אין לחוש לו, וקיימו וקבלו חכמי הדור, לשמור ולעשות ככל האומר במטבע הקצר: שו"ע והגהת רמ"א".

מבואר א"כ לדעת הגר"י אייבשיץ בספרו אורים ותומים, שאין לומר קים לי כשיטה שלא הובאה בשולחן ערוך או ברמ"א. נמצא אפוא, שכל האפשרות של הנתבע לומר קים לי, מצטמצמת רק לשיטות שהמחבר או הרמ"א הביאום.

החוות יאיר (הובא בנתיבות בדיני תפיסה המובאים לאחר סימן כה, בכלל כ) כתב כך: לא ניתן לומר קים לי כפי שיטה שלא הובאה במחבר וברמ"א, ובתנאי שהסמ"ע והש"ך לא חלקו עליהם, אבל אם הסמ"ע או הש"ך פסקו כשיטה שלא הובאה במחבר וברמ"א - ניתן לומר קים לי כאותה שיטה.

בשו"ת מהרי"ף (סימן סא) מובא:

"וראיתי למר במה שכתב שהזכיר דין דקים ליה, נראה דמר דייך בדין קים ליה, ותמהתי שכל ימי הייתי סבור שמצרים אינן דנין בקים ליה אלא על פי התורה,

שנאמר אחרי רבים להטות, או על פי רב במקום שזהו דין התורה שניתנה מהר סיני, שהיום כמו ארבעים שנה שהיה מעשה פה נא אמוץ, שראובן הלוח לשמעון עשרה גרוש על משכון לשון זהב שששה עשרים גרוש, ונגנב המשכון, ועל זה עמדו לפני ב"ד ומורי ורבי חייב את המלוה בדמי כל המשכון, כמו שהעלה רבינו הגדול בשלחנו הטהור חו"מ סימן ע"ב ס"ב. והרב כמה"ר רפואה שלם ז"ל פטר את המלוה מהיתרון שששה המשכון יותר על המלוה, מפני שכתב רבינו בעל המפה: וי"א דמלוה על המשכון לא הוי אלא שומר חנם לענין זה שאם דמי המשכון יתרים על החוב אין המלוה נותן ללוה היתרון אלא אבד מעותיו ולא יותר עכ"ל. שאומר המלוה קים לי כיש אומרים.

ומורי ורבי תמה: שמעולם פה נא אמוץ לא נשמע דין זה דקים לי לפני רבותיו הרב הגדול רבינו אהרן בן חיים בעל קרבן אהרן זלה"ה והרב הגדול אביגדור קסטלאס זלה"ה, אלא מעולם אנו הולכים בשיטת רבינו הגדול רבן של כל ישראל מוהר"י קארו ז"ל. ועל זה שלחנו לחכמי מצרים והסכימו כל רבני מצרים לדעת מורי ורבי זלה"ה. ושלחו פסק משם חתומים בו הרב הר' משה סרגוסי והרב הר' יהודה כהן והרב הר' מנחם כהן והרב הר' ישראל רומאנו והרב הר' נתן גוטא זלה"ה מסכימים שאין לדון בקים לי אלא על פי התורה.

ובאותן הימים נתברר לנו מפי מגידי אמת, שבשנים קדמוניות שבעיר צפת תוב"ב הסכימו כל הרבנים שהיו בתוכה והחרימו חרם חמור שלא ידין שום דין על פי קים לי אלא הדין יפסק על פי התורה אחרי רבים או על פי מרי דאתרא. ועתה מקרוב כמו ארבע או חמש שנים עבר עלינו חכם מא"י תוב"ב והייתי מדבר עמו

ונתגלגלו הדברים ונזכר ענין דקים לי אמר לי החכם הזה אני ראיתי בצפת הסכמה כתובה מימי רבינו יוסף קארו זלה"ה בהסכמת כל הרבנים שהיו שם וכולם חתומים בה שאין שום דין ידין בקים לי והחרימו על זה חרם חמור, אלא הדיין יפסוק הדין על פי מרי דאתרא ובמקום שאין להם רב יפסוק הדין על פי גזרת התורה אחרי רבים להטות.

ולע"ד נראה, שהדיין שהולך אחרי קים לי - לא די לו שבטל גזרת התורה, אלא דרכו אינה בטוחה מהסכנה, אלא כל ימיו הולך בדרך מסוכן, ושבח לאל יתברך והודאה לשמו הגדול אנן אית לן רב שנסמוך עליו, ודרכנו בטוחה מכל סכנה, וסלולה ומסוקלת מכל אבן מכשול, הלא הוא רבינו הגדול רבן של כל ישראל מוהר"י קארו זלה"ה.

ומקובלני מזקני גאוני מצרים, שהרמב"ם קבלוהו כל גלילות המערב לרב וארץ מצרים וארץ ישראל וארם נהרים וארם צובא ופרס עד סוף תימן. והנה מר רואה בהרבה מקומות בבית יוסף בחו"מ שכתב מרן: וכבר נהגו לפסוק הלכה כהרמב"ם. נמצא דאין לנו אלא דברי מרן, והם המה דברי הרמב"ם, שהוא מסכים לדבריו. וכ"ש עתה שכל גלילות ישראל כבר קיבלו עליהם דברי מרן אין לזוז מהם".

מהרי"ק (שורש קמט) סייג את האפשרות לטעון קים לי בשיטת יחיד, שאין אפשרות לטעון קים לי כדברי היחיד. (מובא בנתיבות שם).

ערוך השולחן (סעיף יג) כתב:

"אם יכול בע"ד לומר קים לי כפוסק זה - רבו בזה הדיעות והפרטים, ואין יסוד נכון לסמוך בזה. לכן לא

הארכנו בזה, אבל זה וודאי דאין לומר קים לי כפוסק יחיד נגד רבים. וגם בדיעה שלא הובא ברבותינו בעלי הש"ע - אין לומר קים לי (או"ת). וגם זה כלל גדול הוא, שהבע"ד בעצמו אין ביכולתו לומר קים לי, אלא בזמן שאיזה חכם מובהק יסכים עמו דאל"כ לא שבקת חיי לכל דין, ומעולם לא יצא הדין לאורה".

החוות יאיר (סימן קסה) כתב: גם כאשר הבעל דין אינו מכיר את השיטות החולקות, ואינו יודע באמת לומר קים לי כשיטה פלונית - בכ"ז על הדיינים לטעון קים לי בשבילו:

"ברור דלאו דווקא דאמר קים לי, דלאו כ"ע דינא גמירא, רק הדיינים יפסקו כך".

אבל החתם סופר (חו"מ סימן קעג) כתב: לא ניתן לומר קים לי כאשר בעלי הדין לא טוענים זאת בעצמם. וכך כתב החתם סופר:

"ועוד הרי היורשים אינם טוענים קים לי, וכי יש לדיין רשות לעורר ולומר קים לי, לא תהיה כזאת בישראל".

קים לי כפוסקים דלא מסתבר טעמייהו - השבות יעקב (כללי קים לי המובאים בסוף חלק ב, סעיף יד) כתב: לא אומרים קים לי כדברי הפוסקים שלא מסתבר טעמם.

קים לי נגד המנהג - הרדב"ז (חלק א סימן תתכ"ה) כתב: לא ניתן לומר קים לי כנגד המנהג. מכאן נלמד שלא ניתן לומר קים לי כאשר יש כנגדו קניין סיטומתא.

קים לי כנגד שלושים פוסקים - מדברי הש"ך (סימן קכח בס"ק ה) נראה, שלא ניתן לומר קים לי כדעת שני פוסקים, כאשר כנגדם יש שלושים פוסקים.

קים לי בתפיסה

הפתחי תשובה בסימן עה ס"ק כ כתב בשם המשנה למלך (הלכות מלוה ולוה פרק ד הלכה ו): כאשר יש מחלוקת בין הפוסקים, האם התובע יכול לתפוס מיד הנתבע, (כגון חייב שבועה שקדם ותפס, כמובא בסימן פז סעיף י) - התובע לא יכול לתפוס ולומר קים לי כפי השיטה שמתירה לתפוס.

וכן פסק הקצות בסימן פז ס"ק יד:

"ועיין מוהרי"ט (חלק א סימן קנ"א) ומ"ש בשב שמעתתא (שמעתתא ד פרק כו), ועיין בתשובת מוהר"י ן' לב (ספר א' סי' עד) דכתב: דכל היכא דאיכא ספק בתפיסה עצמה אי מהני או לא - אינו יכול לומר קים לי, ובפרט שהסברא מכרעת דלא מהני תפיסה, וכמ"ש בס"ק י"ב, דאין לו כח יותר מב"ד, וכיון דהב"ד אין לו לירד לנכסיו אם אינו רוצה לישבע - גם הוא אין לו כח בנכסיו, וא"כ הכא דספיקא הוא - אין הב"ד מנדין אותו, ותפיסת התובע לא מהני.

אבל הש"ך (תקפו כהן קא-קב) כתב: ניתן לומר קים לי כדעת השיטות הסבורות שמועילה תפיסה. וכ"פ החזון איש (חומ"מ סימן י ס"ק טו).

קים לי נגד פסק בית דין

בשו"ת משפטי עוזיאל (חלק ד חומ"מ סימן י) מובא:

"ועוד נראה לע"ד שאין טענת קים לי מהניא לבטל פסק בית דין. ואמינא לה ממה שכתב הרדב"ז ז"ל (סימן תתכ"ה) שאם הדיין מומחה לרבים, והוא דעתו לפסוק כאחד מבעלי המחלוקת - לא מצי בעל דין לומר קים לי כדברי החולק, אלא מוציאין ממנו בעל כרחו. דלא

עדיף מהפקר ממון או הפקעתו, דכיון שהוא מומחה אין לו אלא מה שענינו רואות לזמנו ושעתו.

...מדבריהם למדנו שדיין מומחה רשאי להכריע מדעתו ולבטל טענת קים לי מטעמא דהפקעה והפקר בית דין, או משום דיפה כחו לסמוך על הוראתו ולבטל טענת קים לי, ודין זה נאמר לדעתי גם במקום שכתב בעל השטר לקבל עליו סברת הפוסק, דכיון שהדיין המומחה מבטל סברתו הרי היא בטלה לגביה כמו שאינה, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות לפי שעתו וזמנו, וכיון שקיבלוהו עליהם - חייבים להשמע לפסק דינו.

ואם לבך נוקפך לומר שאין בדורותינו דין דיין מומחה, על כל פנים מדין קבלוהו עליהם, לכל הדעות חייבים שניהם לקיים פסק דין, ואינם יכולים לטעון קים לי (עיינין מטה שמעון חושן משפט סימן כ"ה כללי קים לי סעיף יד).

...ומסתברא לומר שדיין שקיבלוהו עליהם, אעפ"י שאינו חכם גדול שיודע להכריע - רשאי לפסוק לפי הכרעתו, ולא עוד אלא שמצוה עליו, הואיל ולא בתקף בית דין הוא דן את דינם אלא בתקף הקבלה. זאת אומרת שבעלי הדין סמכו עליו, וכיון שהוא מכריע בהלכה זו מתוך הכרת האמת שבו - הרי הוא נעשה שלוחם דקמאי שהוא פוסק כמותם, ובתקף זה רשאי גם להפקיר.

מכאן יוצא שגם במקום שכתוב בשטר שהלוה קבל עליו סברת הפוסק אפילו שהיא סברא יחידאה - אין זה מועיל אלא כדי שהדיין יהיה רשאי לפסוק כסברת היחיד אעפ"י שאין הוא יכול להכריע מדעתו, אבל אין

זה מחייב את הדיין לפסוק כסברת היחיד אפילו במקום
שדעתו מתנגדת לכך, שאם כן אין זה נקרא דיין אלא
הרי זה דין שקר".

העצה להימנע מבעית קים לי, לכתוב בשטר שלגבי כל הספקות שיהיו
בשטר - יש לפסוק כפי השיטה המקיימת את השטר. לחלופין ניתן לכתוב
שהצדדים מתחייבים לא לטעון קים לי.

הלכות קים לי

/ הרב משה מאיר אבינר

המקורות לדין קים לי

במקום שישנה מחלוקת בהלכה והדיין אינו יודע כיצד להכריע במחלוקת אין להוציא ממון מיד המוחזק, ככל ספק שעליו חל הכלל - המוציא מחברו עליו הראייה' וכך כותב הרא"ש (סנהדרין ד ס, 1):

"והיכא שנחלקו שני גדולים בפסק הלכה לא יאמר הדיין אפסוק כמי שארצה ואם עשה כן זהו דין שקר. אבל אם חכם גדול הוא גמיר וסביר ויודע להכריע כדברי האחד בראיות ברורות ונכוחות הרשות בידו... ואם לאו בר הכי הוא לא יוציא ממון מספק כדאמר בפ' חזקת הבתים (דף לב ב) הלכתא כרבה בארעא והלכתא כרב יוסף בוזוי היכא דקיימא ארעא תיקום והיכא דקיימי זוזי לוקמו, אלמא כל ספיקא דדינא אין מוציאין מיד מוחזק".

ובמרדכי (כתובות רמז קנד) כתב ג"כ דין זה ביחס למחלוקת בין רש"י ור"ת, וכתב שאין מוציאים מהמוחזק אפילו אם הגיע לידיה בתפיסה:

"ואומר הרב רבינו שמואל בן רבינו ברוך דאם יתפוס החתן המוציא מחבירו עליו הראייה שאמר קים לן כרבינו שלמה יצחקי דאיירי מן האירוסין אבל מן הנשואין גובה הכל אפילו אם לא גבה הלכך המוציא מחבירו עליו הראייה".

קים לי כיחיד נגד רבים

החידוש בסוגיית קים לי הוא בשאלה האם ניתן לומר קים לי כדעת

המיעוט. המהרי"ק בסימן קמט כותב שודאי אין לומר קים לי כדברי יחיד כנגד כל חכמי ישראל:

"ופשיטא דבכה"ג אפילו בענין ממון לא הוה מצי למימר קים לי כדברי היחיד ודלא ככל חכמי ישראל, ואפילו תפס הוה מפקינן מיניה".

הרבה מהפוסקים הוכיחו מדבריו שאם דעה זו אינה דעת יחיד ניתן לומר קים לי כמיעוט כנגד רבים, כיוון שאין הולכים בממון אחר הרוב. וכך כותב המהרשד"ם (יורה דעה, קסו) על דברי המהרי"ק:

"משמע מיהא דדוקא היכא דכל חכמי ישראל חולקים על היחיד ליכא למימר קי"ל הא לא הוי יחיד אפי' הוה רובא לצד א' יכול למימר קי"ל כהאי דני"ד דאיכא גאונים דסברי כר"ת, והדין נותן כן לע"ד משום דהלכה דאין הולכים בממון אחרי הרוב. תו נראה לדקדק בלשון הרב הנזכר שהיה לו לומר ואפי' מוחזק מפקינן, דהוה משמע בין מוחזק מעיקרו ובין תפס, ומדקאמר ואפי' תפס נראה דדוקא תפס הוא דמפקינן מיניה יחיד כנגד רבים, הא היכא דלא תפס אלא שהיה מוחזק מעיקרא אפי' סברת יחיד מומחה כר"ת לא מפקינן מיניה".

והביאו הש"ך בספרו (תקפו כהן סימן צז).

אך יש שדחו דיוק זה והסבירו שבנידון של המהרי"ק היה יחיד כנגד רבים וכתב שבזה כ"ש שאין לומר קים לי. וכך כתב הרדב"ז (ד, קטז):

"נ"ל כי זו שגגה היא דמה לי אחד כנגד רבים ומה לי ב' כנגד עשרה זה ודאי הלכתא בלא טעמא. ומה שכתב מהררי" קולון ז"ל הוא מפני שרצה ללמוד הדין מכל שכן והמעשה כך היה יחיד כנגד כל חכמי ישראל ולפיכך כתב כן אבל לא למידק מדבריו כאשר דקדק זה

החכם ודברים פשוטים הם לא היה כדאי לכותבן ולא להשיב עליהן”.

ולשיטה זו יש הבדל בין ספק במציאות שאין הולכים בממון אחר הרוב למחלוקת הפוסקים, שהרי לכו”ע כאשר ישנה מחלוקת בביה”ד הולכים אחר הרוב, ולשיטה זו אין חילוק האם הדיינים יושבים יחד או לא.

שיטת הרדב”ז

כפי שראינו דעת הרדב”ז היא, שאין לומר קים לי כמיעוט. וכך בהרבה פסקים הוא מתייחס ליכולת הנתבע לומר קים לי, ומצמצם זאת רק למקום בו נחלקו יחיד כנגד יחיד השקולים בגדלותם, והנידונים לא גרים במקום בו קיבלו את אחד הצדדים. ולא נהגו כמו צד אחד, וכך כתב בחלק ב תתכה:

”ומ”מ צריך אתה לדעת שצריך תנאים הרבה לטענה זו. חדא דלא ליהוי שכנגדו אתריה דמה. ותו דלא נהגו כוותיה. ותו דהוי פלוגתא דיחיד כנגד יחיד. ותו דהוי פלוגתא בשוים ותו דשניהם מפורסמים שנמצאו חיבוריהם ונתפשטו דבריהם ברוב ישראל. שאם לא תאמר כן לא יפסק דין מעולם שכל הדברים יש בהם חלוקים ומחלוקות וכל א’ יאמר קים לי כפלוגי ולא מצי לאפוקי מיניה וירבה הגזל והחמס”.

עפ”ז כתב בכמה תשובות שאין להגיד קים לי כנגד הרמב”ם כיוון שהוא מרא דאתרא במצרים וכן הרא”ש במקומו:

”דעד כאן לא קאמר מהר”ר יוסף קולון בשם המרדכי דמצי למימר קים לי כפלוגי להחזיק הממון בידו אלא היכא דלא קבלו עליהם לדון כפלוגי פוסק או שלא נהגו לדון כאחד מן הפוסקים אבל היכא דנהגו לפסוק

כדעת הרמב"ם ז"ל כי אתרין או כדעת הרא"ש ז"ל כי אתרין לא מצי למימר קים לי כפלונני".

והוסיף עוד (שם) כלל שגם אם החולקים שווים אם לדיין מוכרע כשיטה אחת אין הנידון יכול לומר קים לי וז"ל:

"שאם הדיין מומחה לרבים והוא דעתו לפסוק כאחד מבעלי המחלוקת לא מצי בעל הדין לומר קים לי כדברי החולק אלא מוציאין ממנו בעל כרחו דלא עדיף מהפקר ממון או הפקעתו דכיון שהוא מומחה אין לו אלא מה שעניו רואות לזמנו ושעתו".

שיטת המהר"א ששון

אך בשו"ת תורת אמת (ריז) למהר"א ששון מאריך לחלוק על הרדב"ז, וסובר שניתן לומר קים לי גם כאשר המיעוט הם המזכים אותו:

"יש להתיישב בדברי הרא"ש ז"ל שהרי נראה מתוך דבריו דאף על פי שהחולקים הם מיעוט כנגד רבים נאמר קים לי כמיעוט. ועוד שהוא מוכרח דאם אינו אלא בשוים אם כן תיפוק לי דהוי ספק והוי קולא לנתבע. ועוד אני רואה שכן אנו נוהגין עתה שאנו אומרים קים לי כפלונני אף על פי שהוא המיעוט".

וכן שאפילו אם טעם אחת הדעות מבוררת יותר ניתן לומר קים לי כשני:

"ונראה מדברי הרא"ש ז"ל דאף שיהיה טעם א' מהפוסקים מבורר יותר מהאחר מ"מ כיון שהוא מחלוקת הפוסקים לא מפקינן ממונא מספק".

אך בב"ד שהדיינים יושבים יחד ודאי אין הנתבע יכול לומר קים לי כמיעוט שהרי אמרה תורה אחרי רבים להטות, וכלל זה לפי שיטה זו חל רק כאשר הדיינים יושבים יחד:

"ומיעוט דדיינים ה"ל כמי שאינו היינו דוקא כשהדיינים הם נושאים ונותנים ביחד שכיון שהרוב אומרים בפניו כן פשיטא דה"ל כמי שאינו. אבל בספרי הפוסקים או בפוסקים מתוך כתבם אם לא ראו אלו את אלו ודברו זה עם זה אף שראו הספרים והפסקים אז הוא דאמרינן קים לי דכיון שלא ראו זה את זה ולא עמדו זה בפני זה אמרינן אולי אם היו שומעים הרוב את דברי המיעוט מפיהם היו מודים דומיא דההיא דמי שאמר איני יודע אינו מן הכלל כו' אף ג"כ פה משום הכי אמרי קים לי אבל אם החכמים או הדיינים נקבצים יחד ושם הם מתוכחים נ"ל שודאי אז לא אמרינן קים לי וכו' אלא כדברי התוס' שאותו המיעוט חשיב כמי שאינו".

קים לי כפוסק בזה ולא בזה

המהר"א ששון (שם) מעורר שאלה, האם ניתן לומר קים לי כפוסק זה בפרט זה ולא בפרט אחר? והכרעתו שניתן לומר:

"וייש לחקור אם בפוסק א' יכול המוחזק לומר קים לי כפוסק זה בזה אבל לא בזה או לא ועיין במהריב"ל (א), סא) שכתב באמצע התשובה וז"ל ואין מקום לחולק לחלוק ולומר דלדעת הרמב"ם ז"ל אם הצוואה הזאת היא בטלה מטעם שהוא סבור דהוי דבר שלא בא לעולם הרי היא קיימת מטעם שהוא מחלק בין הדיוט לעניים אפילו בכיוצא בנדון דידן משום דמסתבר שיוכל המוחזק לומר קים לי כהרמב"ם במה שכתב דשכר הבית הוי דבר שלא בא לעולם ולא קים לן כותיה במה שחלק בין הדיוט לעניים" כו'.

והביאו הש"ך (כה ס"ק יט). אך בסימן קפג סותר את דבריו וחולק בזה על המהריב"ל.

דעת השו"ע

בסימן נב כותב המהר"א ששו"ע שהשו"ע לא מקבל את כללי קים לי ולכן השו"ע מכריע ע"פ הרוב:

"סוף דבר אף שלוי זה היה אפטרופוס שמנוהו אבייתומי ושפשע מ"מ היה נפטר מהכלל המסור בדינו דמצוי למימר קים לי כדעת הפוטרים ואף על גב שהרב מהר"י קארו ז"ל פסק שם בספרו הארוך כדעת המחייבים ז"ל הנה ידוע הוא דבאתריה דמרן ז"ל ובספרו זה המאיר לארץ ולדרים לא הלך בעקבות הכלל הזה".

גם התומים (תקפו כהן סי' קכ"ג - קכ"ד) הוכיח מהשו"ע שאין לקבל כלל זה להלכה:

"ואם הדין כן, בואו ונצוח על רבינו הגדול הבית יוסף שפסק בשו"ע חשן משפט הלכה פסוקה כרוב, ונשען כמו שכתב בהקדמת ספרו על רוב בנין ומנין, ואיך לא חש כי המוחזק יכול לומר קים ליה, ואף הרמ"א לא הגיה רק במקום שרבים חולקים בעלי תוס' וסייעתם אשר מימיהם אנו שותים, אבל אם נאמר כדברי הפוסקים הללו, ממש בכל חו"מ אין כאן הלכה פסוקה אחד מאלף, ואיך עשה רבינו ב"י כן, הלא לא הכריע בעוצם הראיה, רק מכח רוב, והלא לא אמרינן כן בדיני ממונות, ולכן לענ"ד צריך ישוב גדול בזה כי אין למחברים בזה מקום לסמוך".

והלך אחריהם ערוך השולחן (כה, יג):

"אם יכול בע"ד לומר קים לי כפוסק זה רבו בזה הדיעות והפרטים ואין יסוד נכון לסמוך בזה לכן לא הארכנו בזה".

ובקונטרס הספיקות (כלל ו אות ו) בא ליישב את קושיות התומים. ומסביר שהשו"ע א. דחה דעות יחיד ב. הכריע מסברתו וכאשר מוכרע לפוסק אין כללי קים לי ומכריע אף כיחיד:

"ואין בהן כדי לחלוק על האי כללא שהסכימו בו פמליא של רבותינו האחרונים נוחי נפש. ומה שהקשה ממרן הב"י לא קשה מידי לפי שבנה ספרו על פי שלשה עמודי הוראה אלו, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, וכשנחלקו בדבר לא ימלט שלא יהא אחד נגד שנים, ובכהאי גוונא לא מצי אמר קים לי וכמ"ש בסמוך, ואם לפעמים ימצא להצטרף עוד איזה פוסק, אפשר דבהני מקומות הכריע הב"י מסברתו למה שפסק במחלוקת ההיא. גם מה שהקשה דאם כן לחינם טרחו ועמלו הפוסקים המחזקים דעותיהם שהמוחזק יאמר קים לי נגדם. ח"ו לא לחינם הוא, שבודאי האי כללא דקים לי לא נאמר אלא כשהדיין אשר הדין ההוא בא לפניו אינו מכריע מסברתו לחד מנהון, אבל כשהוא מכריע מסברתו יכול להכריע אפילו כיחיד נגד רבים ואפילו להוציא מהמוחזק".

הטעם לטענת קים לי בממון

בכנסת הגדולה הגהות בית יוסף (כה,ז) כתב:

"...כמה"ר יחיאל באסן ז"ל, שהיה שואל מה טעם אמרינן קים לי בממון ולא במילתא דאיסורא, והרי בממון אם אין הלכה כן הוה ליה גזל ביד המוחזק וגזל נמי איסורא הוא. והשיב, דבשלמא לגבי איסור אי אזלינן לחומרא יצאנו מידי איסור, אבל כששנים חלוקים על הממון אפילו אי לא אמרינן קים לי אין אנו יוצאים מידי איסור גזל, שהרי אם הדין הוא כדברי

האומרים להחזיר הוה ליה גזל ביד המוצא, ולכן היכא דקאי ממונא תיקום."

ובשו"ת שבות יעקב (א, נא) הביא דבריו והוסיף עוד חילוקים מדוע ניתן לומר קים לי בממון:

"ונ"ל עוד לחלוק דשאני גבי איסור גזל דאיתא בחזרה משא"כ באיסור. ועוד נ"ל דגבי ממון לא עבדינן האיסור גזל רק בשב ואל תעשה דהיכי דקיימא זוזי תיקום מספק, משא"כ לומר קים לי ולאכול ולעשות האיסור בקום ועשה זה לא אמרינן."

תפיסה בקים לי

ע"פ חילוקים אלו יש לדון האם מועילה תפיסה בטענת קים לי, ומצאנו שנחלקו בזה. המהרי"ק (צד) מביא את דברי המרדכי (כתובות) וכותב שאין ללמוד מכאן כלל שתועיל תפיסה בכל מחלוקת, כיון שתפיסה אינה מועילה מספק:

"על כרחך יש לחלק ולומר דדווקא התם מצי למימר קים לי כרש"י וכו' שהרי כבר עמדה הנכסים בחזקתם כשנשא האשה והיה ראוי לגבותם מיד ולזכות בהם לכולי עלמא מדינא דגמרא. אבל בפסק אחר אפשר דסבירא ליה דלא מהניא תפיסה היכא דלא מצי טוען טענת בריא כגון דמספקא לן דינא מחמת פלוגתא דרברבתא וכן נראה קצת מדלא אשכחן שדבר הר"ר ברוך אלא בנדוניית חתנים ואי בכל ספיקי סבירא ליה הכי הוי ליה למינקט מילתיה בסתמא ולמימר דכל היכא דאיכא פלוגתא דרברבתא אי תפס חד מינייהו מצי למימר קים לי כהאי דהני רברבתא. ועוד איכא למימר דמשום הכי כתב הר"ר ברוך שיכול החתן לומר

קים לי כרש"י אי תפס משום דלכאורה נראה לו דברי רש"י אלא שלא רצה לעשות מעשה להוציא ממון שלא כדברי רבינו תם. ועוד יש להאריך אם יש לחלק בין היכא דהוי פלוגתא דרברכתא אבות העולם כרש"י ורבינו תם ובין היכא דהוי פלוגתא הפוסקים אחרונים וקצת נראה לי לדקדק שיש לחלק בדבר מתוך תשובת מהר"ם".

וביש"ש (בבא קמא ב, ה) חולק וסובר שיש הבדל בין ספיקות במציאות לבין מחלוקת הפוסקים, ומועילה תפיסה בטענת קים לי כפוסק זה אפילו בטענת שמא:

"בבעייתא שלא נפשטה יכילנא לומר דמהני תפיסה. ויאמר התופסה קים לי כסברא אחת של הבעייתא הנוטה לחיוב. ותדע, דהא גבי כשכשה בזנבה פירש הרמב"ם (נזקי ממון א, יא) דלא נפשטה. ועמד הרא"ש (סימן ב) כמה שנים אחריו וכתב שנפשטה. אלמא דתלוי בשכלו של אדם והכרעתו. ואם כן זה התופס יכול להכריע הבעייתא לצד הנוטה לחיוב. ואף על פי שאינו ת"ח שיש בידו להכריע, או אפילו טעה וסבר ולא יכול להציע לפנינו. מ"מ מאחר שאם ת"ח מופלג שהיה יכול להכריע ולפשוט הבעייתא הרשות נתונה לו, אם כן עכשיו אפילו שהוא עם הארץ, מ"מ יכול לומר קים לי כדעת אחת. ואף על פי שכתב הרא"ש... דלא מהני תפיסה אלא בטוען ברי. לא בא למעט רק דבספיקא לא מהני תפיסה... ובנדון דידן הוי כמו ברי. ולא דמי לכהן, שאין בו שום טענה ואמת, לא שייך לומר ברי. אבל בטענה קים לי כדעה אחת. מאחר דשייכי בזה טענת ברי. הוי כטענת ברי ממש.

ותדע, דהא מסיק במרדכי וז"ל: אומר הר' שמואל בן ברוך. דאם יתפוס החתן הנדוניא. יכול לומר קים לי כרש"י, שסבר מן הנשואין אף על פי שלא גבה אם מתה זכה בהן, והמוציא מחבירו עליו הראיה".

והש"ך והנתיבות הכריעו כדברי היש"ש: והתומים אף שמקשה על דבריו מבטל דעתו מפניו. הנתיבות (כללי דיני תפיסה אות כ) כתב שבכל מחלוקת הפוסקים שהיו אחר חתימת הש"ס, מהני תפיסה אפילו אחר שנולד הספק, אפילו בטוען שמא, אפילו יש לו תביעה על חפץ ותופס חפץ אחר מהני התפיסה, ומכל שכן כשתופס חפץ עבור חוב.

קים לי כנגד שו"ע ורמ"א

בארץ ישראל ברוך ה' נתקבצו הגלויות, ובכל מקום יש הנוהגים כמנהג המחבר בעל השו"ע ויש הנוהגים כמנהג הרמ"א, ונשאלת השאלה האם ישנתנו פסיקות בית הדין ע"פ בעלי הדין העומדים לפניו?

בכמה מפסקי הדין נראה שאכן אם בעלי הדין הם מעדות ספרד יש לפסוק להם כדעת השו"ע, ואם בעלי הדין מעדות אשכנז יש לפסוק להם כרמ"א ולא ניתן לומר קים לי כדעות אחרות (יש עדות שנהגו להגיד קים לי גם נגד השו"ע כגון שאלוניקי ותורכיה), ויש לדון בזה. החות יאיר (קסה) הובא בפת"ש כותב:

"מה דסתם לן הב"י בשו"ע דזכה שנקבע הלכה כמותו ולא חלקו עליו הבאים אחריו אין לומר קים לי כלל נגד הכרעתו אף לדעת י"א דמצי למימר קים לי בכל דבר ממוין".

וכן כותב הברכי יוסף (חור"מ כה ס"ק כז):

"בארץ ישראל כולה אין נוהגים לומר קים לי נגד מרן".

וכך גם כותב הש"ך (תקפו כהן עד) ביחס לפסקי הרמ"א, אך מסייג את דבריו שאם יש ראייה כנגדם ניתן לחלוק עליהם. וכך רואים שהוא נהג בעצמו:

"וכבר נהגינן שלא להיות נגד מהרמ"א במקום שאין ראייה ברורה לסתור דבריו, וכמ"ש בתשו' משאת בנימין ושארי הגאון החסיד הגדול השל"ה שנהגינן כמהרמ"א בכל דוכתא כי כך קבלנו על עצמינו.

וכן כתבו התומים, החכם צבי (סא) אבן השוהם (סב) ע"פ דברי המהר"א ששון".

בתומים (תקפו כהן סימן קכ"ג קכ"ד) מובא שהטעם לכך שלא ניתן להגיד קים לי כנגד מחברי השו"ע, שכל דברי השו"ע הם מיד ה'. וז"ל:

"ולדעתי אין ספק כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם, כי קושיות רבות שהקשו עליהם אחרונים ותירצו בדרך חריף ועמוק, וכמו כן כללו במתק וקוצר לשונם דינים הרבה, ולאין ספק שלא כווננו להכל כי איך היה אפשר לרב המלאכה מלאכת שמים שהיה עליהם, ומי הוא הגבר שיעשה חיבור על כל התורה לקוח מכל דברי הראשונים ואחרונים ולא יכבד עליהם מלאכה מלאכת שמים, רק רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כוונת הכותב, וחפץ ה' בידם הצליח. ולכן ח"ו לומר קים ליה נגד הכרעת המחבר ורמ"א".

ובקונטרס הספקות (כלל ו) חולק על טעמו וכתב:

"וכן שמעתי שאין לומר קים לי נגד הכרעת רמ"א, וכל זה לדעתי מטעם קבלה נהגו ביה לפי שאנחנו נגררין אחר הכרעת רמ"א".

לגבי הרמ"א בפתחי תשובה (רוז, יג) מביא תשובת מים חיים שיש מצבים שגם אשכנזי יכול לטעון קים לי כשו"ע נגד הרמ"א:

"נשאל אם לפסוק כדעת היש חולקים שהביא רמ"א,
וכתב זה פשוט שהמוכר יכול לומר קים לי כהמחבר
מאחר שהרמ"א לא סיים על היש חולקין וכן עיקר
כמנהגו הטוב".

וכלל זה שאין לומר קים לי כנגד מחברי השו"ע הובא לדינא בפסק דין של ביה"ד האזורי נתניה בפסק 1223 והוסיפו:

"בנידון דידן הצדדים מעדות המזרח ההולכים
במנהגייהם אחרי מנהגי עדות הספרדים וכדעת מרן...
ולכן לא יכולים להגיד קים לי כש"ך".

וכן כתבו בבית דין ירושלים בפסק 1197 :

"לפ"ז בנידון דידן, כיון שהצדדים הם בני עדות המזרח
אשר קיבלו עליהם הוראות מרן הב"י....."

וכן כתב הרב לביא בפסק 201 :

"שבודאי לפי מנהג קהילות ספרד, אליהם משתייכים
הצדדים אין מקום לטענה זו. וכן בבית דין אזורי
ירושלים בפסק 1532 כתב אחד הדיינים: מסקנת
הדברים נראית לי שכיוון דהצדדים הם מבני עדת ספרד
אין יכולים לומר קים לי נגד השו"ע... לפיכך הלכה
כהשו"ע דפסק הודאה בפני עד אחד הוא הודאה
להישבע על פיו... והוי ליה משואיל"מ". (שלא כדברי
הש"ך שכתב שניתן לומר קים לי כבעל המאור).

ובשו"ת יביע (ז, חו"מ סימן ב, ד) דן על מקרה בו בעלי הדין אחד אשכנזי
ואחד ספרדי כיצד ינהגו בטענות הקים ליה?

”ומיהו יש לדון עדיין בנידון תובע אשכנזי ונתבע ספרדי, ומרן הש”ע מחייב את הנתבע לשלם, והרמ”א פוטר, היכי לדיינו דייני להאי דינא, כי לכאורה אין הנתבע הספרדי יכול לטעון קים לי כהרמ”א נגד מרן שקבלנו הוראותיו?”

ובהמשך דבריו מביא בזה מחלוקת בין הפוסקים, ולמסקנה מכריע שהנתבע יכול להגיד קים לי כנגד מרן השו”ע, לאחר שמקבל את סברת השבות יעקב בחילוק בין ממון לאיסור:

”כאן שהתובע האשכנזי שקיבל עליו הוראות הרמ”א ושאר גאוני אשכנז, היאך יוציא ממון בקום ועשה מן המוחזק הספרדי נגד הרמ”א וסיעתו, והרי הוא גזל בידו, הילכך שב ואל תעשה עדיף”.

אך בשו”ת מנחת יצחק (ו, קע) כתב שבארצות בהם מעורבים עדות שונות לא ניתן לחלק בין בעלי הדין בטענת קים לי:

”וגם מה שרצה לומר לפי שיטת הקונטרס הספיקות, דהיכא דיש מחלוקת בין המחבר והרמ”א, אז ספרדי אין יכול לטעון קים לי נגד פסק המחבר בש”ע, ואשכנזי נגד הרמ”א עכ”ד, ומי שמע כזאת בבתי דיני ישראל לחלק בזה בין ספרדי לאשכנזי”.

ביביע אומר (ט, א) מביא את מחלוקת האחרונים האם במקום שהשו”ע הביא סתם וי”א האם ניתן לומר קים לי כ”א, ומכריע שלא ניתן לפסוק כ”א אך ראוי להטיל פשרה הקרובה לדין:

”וכבר כתבנו שמאחר שמרן הוא מרא דאתרין, ומפיו אנו חיים בכל מכל כל, וקבלנו הוראותיו ככל אשר

יאמר כי הוא זה, לפיכך ראוי להטיל ביניהם פשרה הקרובה לדין. ושלא לפסוק בפשיטות נגד דעתו של מרן, ולומר שהמוחזק מצי טעין קים לי כדברי הי"א נגד הסתם שבש"ע."

קים לי כאחרוני זמננו נגד דעת הדיין

קונטרס הספיקות (כלל ו) כתב שבמקום שהפוסק מכריע מדעתו אין לומר קים לי כנגדו ולכן השו"ע סתם לפעמים כדעה מסויימת אף שיש חולקים כנגדה.

"בודאי האי כללא דקים לי לא נאמר אלא כשהדיין אשר הדין ההוא בא לפניו אינו מכריע מסברתו לחד מנהון, אבל כשהוא מכריע מסברתו יכול להכריע אפילו כיחיד נגד רבים ואפילו להוציא מהמוחזק".

מדברי הפוסקים נראה שכיום אין לנו יכולת להכריע בין מחלוקות הראשונים, וכן כתב המהרי"ק (קסא):

"דמי יוכל לטעון ברי לי שהדין הוא כרש"י ולא כר"ת דמי יכניס ראשו בין ההרים הגדולים והלא אנו סהדי דליכא איניש בדור הזה שיוכל להכריע ביניהם".

ועיין יש"ש ב"ק ב, ה שחלק עליו, ז"ל:

"אבל מה שכתב שם שמי יכניס ראשו בין הרים גדולים בין רש"י ור"ת להכריע... בזה אינני מסכים עמו. כי בודאי יפתח בדורו כשמואל בדורו".

אך עדין יש בכח הדיין לחלוק על חברו ולהכריע מדעתו שלא כמותו, וכן כתב החקרי לב (א, לח) שלא ניתן לומר קים לי כדיין אחר אם הדיין שעומד לפניו מכריע מדעתו:

”בעונותינו נתמעטו הלבבות ואין בידינו להכריע. וא”כ ככל מחלוקת הראשונים או גדולי האחרונים פשוט שאין בידינו להכריע שבקושי אנו יורדים לדעתם ודיינו אם אנו מבינים עומק סברתם. אבל בכל מחלוקת של האחרונים שבזמנינו אם יהיה כח ביד הדיין להכריע כחד מינייהו וברור לו דלא צדק הרב החולק עליו... כיון שמעיקר הדין הוא אין לדיין אלא מה שעניו רואות, איך יכול לפסוק הדין נגד דעתו, וברור לו”.

וכן כתב בבית דוד (ה כא).

ובפסק דין של ארץ חמדה גזית ערעורים, פסק 1635 הביאו שהנוהג של ביה”ד להחתים בשטר הבוררות שבית הדין רשאי לפסוק לפי השיטה ההלכתית הנראית בעיניו, והצדדים אינם יכולים להעלות טענת קים לי.

ויש שכתבו שניתן להכריע אפילו כנגד בעלי השו”ע, ר’ חיים מוולוז'ין כותב בשם הגר”א:

”וכבר הוזהרתי בזה מפי מורי קדוש ישראל רבינו הגדול הגאון החסיד מוהר”א נ”ע מוילנא, שלא לישא פנים בהוראה אף להכרעת רבותינו השו”ע” (הובא בעליות אליהו כח: הערה סב, ובשו”ת חוט המשולש א, ט הושמט סוף המשפט).

וכן הנוב”י (מהדורא קמא, אבן העזר מז) כותב שהיכן שמצאנו חולקים על השו”ע ודאי יש להחשיב את דעתם:

”וכי ע”פ הכרעת הב”י והד”מ נשים שלשה חמורי עולם כלא”.

וכן כתב החזון איש (חור”מ ליקוטים א, א):

”עיקר הכרעת ההלכה היא תמיד ע”פ הראיות היותר מכריחות ומסתברות, ואף שאנו נוהגים ע”פ השו”ע,

מ"מ אנו רגילים לנטות מהשו"ע מחמת שנטו אחרונים
 ז"ל בראיות נכונות לדעת חכמי דוד ודור... אלא
 כשהדבר שקול אנו נוטים אחרי מי שגדול ובוזה קבלנו
 הכרעת ב"י ורמ"א."

קים לי במקום דינא דמלכותא

בשו"ת מהרש"ם (ה, מה) כותב שבמקום שיש מחלוקת הפוסקים ודאי
 שדינא דמלכותא דינא כיוון שתקנה זו לא נחשבת כנגד דין תורה:

"ועוד אני אומר דלפמ"ש לעיל דעכ"פ תליא במחלוקת
 הפוסקים אי שטר מהני להתחייב על הספק א"כ בודאי
 אומרים בזה דדמ"ד דלא הוי כלל נגד דין תורה כיון
 דגם בד"ת הוי ספיקא דדינא...."

וכן כתב הריא"ה הרצוג, (תחוקה לישראל על פי התורה, ב, עמ' 72):

"ואולי גם בספק פלוגתא דרבוותא יש להסתמך בזה
 בדינא במלכותא."

לפי זה במקום שיש דינא דמלכותא לא ניתן לומר קים לי, יש לעיין האם
 הם יסברו סברא זו גם במקום מחלוקת יחיד כנגד רבים, שלא ניתן לומר
 קים לי כיחיד, ויש חוק כדברי היחיד האם גם חוק כזה לא נחשב כנוגד
 דין תורה.

ובפסקי דין רבניים חלק ד פס"ד בעמוד 275 הביאו את דברי המהרש"ם
 ולמדו ממנו לגבי קנין אתן:

"וי"ל דהוא - הדין במקרה דנן לדעת הרשב"א והרא"ש
 הרי מועיל קנין אתן."

אך נראה שהרבה מהפוסקים לא מודים לזה, כגון הכנה"ג (הגהות ב"י
 שסט) שכתב:

"הנכון שבפסקים דכל היכא דאיכא פלוגתא דרבוותא אי אמרינן בהא דינא דמלכותא דינא, שיכול המוחזק לומר קים לי כמי שמסייע לו בין לומר שאין בזה דינא דמלכותא בין לומר שיש בזה דינא דמלכותא".

מי טוען את הקים לי

הנתיבות (כללי תפיסה כג) סובר שהבי"ד טוענים, אך בתפיסה הבע"ד צריך לטעון. והברכי יוסף (ח"מ כה, ח) מביא בזה מחלוקת ומכריע שהעיקר כפוסקים שהדיינים טוענים את טענת הקים לי:

"...והוא לך לשון הרב רבינו עזריה פיג'ו בעל גדולי תרומה ז"ל בתשובה כ"י, וממילא דבטענת קים לי צדקו הפוסקים לטעון אותה בעד המוחזק, דכל שמן הדין הוא זכאי ואין בעל הדבר יודעו, מוטל על הדיין להוציא הדין לאמיתו. עכ"ל. וכל זה הוא דבר פשוט, וכן ארחות דדייני דיני להאי דינא..."

ואחר זמן רב באו לידי שו"ת ופסקי דינים כ"י מהרב מהר"ש הלוי אב"ד מאיזמיר, וראיתי לו שלמד מדברי הרב משפט צדק ח"ב הנזכר ודברי הכנה"ג אות י"ח, דדוקא שלא בפניו או ליורשים טענינן קי"ל, אבל כשהבע"ד עצמו בפניו ואינו טוען קי"ל אגן לא טענינן ליה, ומשם הרב בני אהרן סימן כ"ד כתב דדוקא כשהבע"ד עצמו טוען כן ולא כשאינו לפניו. וכעת אין בידי שום ספר מהנזכרים, וכבר כתבו דנהיגי עתה שהדיינים טוענים קי"ל אף שהוא אינו טוען, וכמ"ש הרבנים הנז"ל".

ובפתחי תשובה (כה בהגהות על נתיבות המשפט דיני תפיסה) כתב שמשמעות הברכי יוסף שגם בתפיסה הדיינים הם שטוענים לו. וכן הכריע בשו"ת יביע אומר (ז, ב):

"שהעיקר כדברי רוב האחרונים דאף היכא דלא טעין המוחזק קים לי אנן טענינן ליה, בין כשהוא מוחזק מעיקרו, בין היכא שתפס".

קים לי כנגד פסק דין

יש לדון מה הדין כאשר הדיין לא הכיר שיטה מסוימת ופסק כנגדה האם יש להחזיר את הדין או לא?

בכנסת הגדולה (הגהות טור כה) הביא את תשובת המהרא"ש שאין לומר קים לי לאחר פסק דין, וז"ל:

"והרא"ש ששון ז"ל בתשובותיו סימן ר"ז כתב, במילתא דיכול המוחזק לומר קים לי אם דן הדיין להפך צריך להתיישב אם דינו דין... נראה שכל שהדבר ספק אף על פי שהאחד מוחזק אם דן הדיין להפך מה שעשה עשוי... ויש לי ספק בזה, דדילמא לא אמרי מה שעשה אלא דוק בספק שקול כהיא בפרק חזקת וכ"ש היכא דרובא רבוותא סברי כמו שדן הדיין, אבל אם רובא דרבוותא סברי שלא כמו שדן הדיין אי נימא כיון שיש לו ב' או ג' פסקו לסמוך עליהם קם דינא, או דילמ' הדר דינא. ויראה לי דקם דינא, וראיה לזה... דדינא דעבד כרב ושמואל עבד ודינא דעבד כרבי אליעזר עבד, הרי דאע"פ דרב ושמואל היו רבים לגבי רבי אליעזר אם דן הדיין והוציא ממון מן היתומים כר' אליעזר עבד".

ובפד"ר (ט עמוד 232) מסתפקים האם כוונת המהרא"ש שאחר שהוציא או הממוזן אי אפשר להגיד קים לי או גם קודם שהוציא, ונוטים לומר שאם יש שטר של פסק הדין וכל מה שחסר זה הגוביינא לא ניתן לומר קים לי וז"ל:

"יש להסתפק בענין שיכול לטעון קים לי וכאמור אם ביה"ד פסקו אחרת בניגוד לטענתו הרי קם דינא, ואם כי המשמעות שאמרינן קם דינא רק לאחר שכבר הוציאו את הממון מהנתבע ומסרו לתובע, אך לפי המבואר יש מקום להסתפק באם מסרו לידו של התובע פסק דין שיכול לגבות מנכסיו של הנתבע, יתכן שבזה שמחזיק בידו את פסק הדין יהא נחשב כמו מוחזק, ואף שהש"ך דחה מכל וכל את דברי הטור אך יש לחלק בין טעה בשיקול הדעת לבין טענת קים לי, כי הטעות בשיקול הדעת מערער את פסק הדין מיסודו ומבטלו מעיקרו, ואילו בטענת קים לי שאמנם ביה"ד מנוע לפסוק נגד הנתבע, וגם אם רוב הפוסקים הם כנגדו בכל זאת מזכותו של הנתבע לטעון קים לי כדעת המיעוט העומדים לצדו, אך אם בית הדין הוציאו כבר פסק דין ונמסר לידי התובע שהנו המוחזק בפסק דין, יתכן שביה"ד לא יתערב שוב בענין לאחר שכבר פסקו ואינם נזקקים לנתבע לבטל את פסק הדין, ובמיוחד כשבידו פסק הדין ויכול לבצע מבלי שיזדקק לזרוע של ביה"ד הרי הדעת נוטה שביה"ד לא יתערב בדבר, וכאמור בולט ההבדל בין טועה בשיקול הדעת שקיימת סוגיא ויש לפסוק כאותה הסוגיא, ברם בטענת קים לי שההלכה נשארה ללא הכרעה מסויימת ונתון הדבר לשיקול דעת של ביה"ד, ומאחר שביה"ד הכריע כפוסקים אלו, הרי יש לפסק דין זה תוקף וביה"ד לא יתערב לעכב את ביצועו".

וכן בפסק דין של ארץ חמדה 1493 הסתמכו על פסק זה.

קים לי בבוררות

בוררות שונה מדין רגיל שהולכים בו אחר רוב הדיינים, בבוררות לא ניתן ללכת ע"פ הרוב. א"כ לכאורה בבוררות יש לקחת בחשבון כל שיטה

בהלכה וללכת אחר קים לי. אך כפי שנראה בפסקי הדין לא סוברים כן אלא שבבוררות יש יותר מקום לא להחשיב כל שיטה. וההסבר שכאשר אדם מקבל שלושה לפשרה הוא רוצה ששלושתם יכריעו ולכן אין הולכים אחר הרוב אך דרך הכרעתם היא ע"פ שיקולים הקרובים לדין והליכה אחר הרוב היא אחת ההכרעות הקרובות לדין. וכך כתבו בפסק של ארץ חמדה גזית עפרה 300 :

"ישנה מחלוקת ראשונים האם הסתלקות לאחר ראיית העדות מועילה (עיין בב"י חו"מ לז סעיפים יח-יט). השו"ע (שם יח) פסק כמ"ד שמועילה הסתלקות גם לאחר ראיית העדות. ואמנם הש"ך (שם לב) אמר שלמוחזק שמורה הזכות לומר 'קים לי' כמ"ד שלא מועילה עדות שכזו, אך בפסיקה בבוררות איננו חייבים להביא בחשבון כל שיטה שניתן לטעון אותה ב'קים לי', וכיון שהפסיקה המרכזית היא שעדות כזו מועילה ודעת החולקים לא הובאה בשו"ע והרמ"א, ניתן לפסוק כמותה".

וכן כתב הגרז"ן במאמרו שבחי הפשרה (קובץ משפטי ארץ):

"קיימא לן שאין הולכין בממון אחר רוב, וגם אין אומרינ מיגו להוציא, וגם אין מוציאין ממון אפילו בסמנים מובהקים אלא למאן דאמר סמנים דאורייתא. ונחלקו הפוסקים... אם מוציאין ממון על פי רוב פוסקים או יכול לומר קים לי כדעת המיעוט ונראה שבקבלו עליהם לדון הן לדין והן לפשרה יש להוציא ממון על פי רוב פוסקים ולא להתחשב בטענת קים לי. וגם אם קבלו פשרה קרובה לדין גם כן מסתבר שיש לפסוק כרוב הפוסקים ולא לדון בקים לי משום שזה שאין לטעון קים לי נראה שהוא בגדר קרובה לדין הן מצד שיש הרבה חולקין וסוברים שאין לטעון קים לי".

לסיכום:

(א) נחלקו הפוסקים האם יש לדון ע"פ כללי קים לי. רוב בתי הדין קיבלו כללים אלו, אך נראה לענ"ד שאם לדיין ברור שאין ללכת עם כללי קים לי יכול לנהוג כך שהרי יש פוסקים שסוברים שזו דרכו של השו"ע, וכן נראה שסובר ערוך השולחן.

(ב) לא ניתן לטעון קים לי כנגד הכרעת הדיין אפילו שהכריע כמיעוט, ואפילו שהכריע (בראיות) כנגד דברי השו"ע.

(ג) אם הדיין לא ידע שיש מחלוקת בנידון מסוים ולכן פסק להוציא מהמוחזק אם כבר נתן את הפסק דין והנידון יכול להוציא ע"פ, הדין אינו חוזר.

(ד) בבוררות היכן שרוב הפוסקים נוטים לדעת אחת יש לפסוק כדבריהם כיוון שזו פשרה הקרובה לדין. וראוי לכתוב סמכות זו בתוך שטר הבוררות.

קים ליה נגד רוב פוסקים

/ הרב ברוך פז

בתוקפו כהן קכג מובא הרבה מגדולי האחרונים כגון מהר"י בן לב מבי"ט מהר"א ששון ועוד שאפשר לומר קים ליה נגד רוב פוסקים אם יש מיעוט מוצק אבל אי אפשר לומר קים ליה כפוסק יחיד. ודבר זה נראה מאד קשה מכמה סיבות:

ידוע הדין שטעות בשיקול הדעת הדיין חייב לשלם אבל לא מחזירים הדין (סנהדרין ו. ולג.) ורש"י פירש בסנהדרין שטעות בשיקול הדעת היינו אם פוסק נגד הרוב ולפי זה יוצא שאם דיין פוסק בין לזכות החייב או לחייב הזכאי, כמש"כ שם בסנהדרין לג., נגד הרוב, דינו כטועה בשיקול הדעת והוא צריך לשלם לנושא הטעות. היינו שמלכתחילה הדיין צריך לפסוק כמו הרוב גם להוציא! ואע"פ שיש הסברים אחרים למושג "שיקול הדעת" הש"ך כה,ט כתב בשם הב"י והב"ח והסכים עמהם שאין כלל מחלוקת בין השיטות. יוצא מפורש שפוסקים כמו הרוב גם להוציא. וכ"כ הרא"ש שם סנהדרין ד,ו:

"ואם נראין דברי האחד לרוב החכמים ואיהו עבד כאידך היינו טעה בשיקול הדעת".

ומביאו הש"ך שם. ולפי זה תמיה לי טובא איך הש"ך עצמו וכל גדולי האחרונים הנ"ל אישמיטתו להם דין מפורש זה?

ואולי יש לתרץ שגדולי הפוסקים הנ"ל פסקו כפשט הרמב"ם בשיקול הדעת היינו "שכבר פשט המעשה בכל העולם כהאחר" וסברו שהרמב"ם חולק על פשט רש"י הנ"ל, מ"מ לב"י וש"ך והאחרונים, כגון לבוש, שפסקו שאין מחלוקת, קשה? ועוד גם לגדולי הפוסקים הנ"ל קשה שכתבו דינם סתם, בגלל שלא הולכים בממון אחר הרוב, ולא העירו כלל שדינם במחלוקת רמב"ם רש"י קאי? וצע"ג בכל זה.

הפוסקים הוציאו דין זה מן המהרי"ק רכג שכתב שאין אומרים קים ליה כפוסק יחיד ודייקו שאומרים קים ליה כמיעוט מוצק. וזה קשה שהמהרי"ק דן שם לדחות הפוסקים שסמכו על רבינו שמחה שבגד של ה' כנפות פטור מציצית והוא ז"ל כתב שאין אומרים קים ליה באיסורים ובפרט כאשר כיחיד אין אומרים קים ליה גם בממון. ודייקו הפוסקים הנ"ל שאין אומרים קים ליה כיחיד אבל אומרים קים ליה כמיעוט אם הוא יותר מיחיד. אבל אין ראייה שכן המהרי"ק כתב כן לרווחא דמילתא אבל אין לדייק שבממון אומרים קים ליה כמיעוט מוצק שזה לא הנושא שם כלל.

השו"ע בהקדמה כתב שהוא פוסק לפי הרוב בין הרמב"ם הרי"ף והרא"ש. הרי הוא ז"ל הלך אחר הרוב! וזה גם להוציא שברור שהמחבר לא חשב שאפשר לומר קים ליה נגד פסיקותיו שאם כן אין טעם לפסיקה שלו ז"ל. ואע"פ שיש לדחות שבממון המחבר כתב בכמה מקומות שפוסקים כרמב"ם שקבלו פסיקותיו בממון בא"י, יש מקומות שהב"י פוסק לפי הרוב גם בחו"מ. ובר מו דין מה נעשה כאשר הראשונים פסקו לא אחת כרוב גם בממון!

עיין גר"א כה, כ על דברי הרמ"א "וכן אם יש יחיד נגד רבים הולכים אחר הרבים בכל מקום" שכתב:

"בכמה מקומות יחיד ורבים הלכה כרבים, והמדקדק ימצא בין לקולא בין לחומרא בממון ובאיסור וז"ש בכל מקום".

הרי מפורש שמוציאים על פי רוב ואי אפשר לומר קים ליה נגד רוב!

אחר כך הראו לי שהתומים על הש"ך שם בתוקפו כהן הקשה שאלות ב' וג' הנ"ל והוסיף להקשות:

"כי לולא זאת ח"ו תיפוק תורה ויהיה ממש כל דאלימ גבר ובעו"ה נשכח התורה מאתנו אשר אין בכל חו"מ ממש דין אחד שאין בכלליו או בפרטיו מחלוקת הפוסקים ראשונים או אחרונים, וא"כ לשוא עמלו בונים הפוסקים ומחברים בראיות שונות ופלפול עמוק בתורה כי לעולם המוחזק יטעון קים ליה וח"ו תורתנו הפקר".

ועיין שם בקונטרס הספיקות כלל ו,ו שחלק על התומים ופסק כפוסקים הנ"ל לומר קים ליה כמיעוט, ובכל זאת הסכים עם התומים בטענתו בעקרון וכתב:

"לא לחינם הוא שבודאי האי כללא דקים ליה לא נאמר אלא כאשר הדיין אשר הדין ההוא בא לפניו אינו מכריע מסברתו לחד מנהון אבל כשהוא מכריע מסברתו יכול להכריע אפילו כיחיד נגד רבים ואפילו להוציא מן המוחזק וכדתנן בריש עדויות א,ה למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין... שאם יראה ב"ד דברי היחיד יסמוך עליו..."

וגם עיין ערוך השולחן סו"ס כה שכתב כתומים שאין מקור לומר קים ליה כמיעוט נגד הרבים.

ואם כן נבוך אני הלכה למעשה מה עושים בהנ"ל? ולולא דמיסתפינא הייתי אומר שאי אפשר לומר קים ליה נגד רוב פוסקים כנ"ל.

האם דיין יכול לפסוק נגד קים ליה לפי שיקול דעתו?

/ הרב ברוך פז

בשבועות מח: נאמר:

”אמר רב חמא השתא דלא איתמר הלכתא לא כרב
ושמואל ולא כרבי אלעזר האי דינא דעבד כרב ושמואל
עבד דעבד כרבי אלעזר עבד”.

זאת אומרת שם ההנחיה היתה “דעבד כ... עבד, דעבד כ... עבד” ונשאלת
השאלה מה היתה ההנחיה שם? ואם אפשר ללמוד בנין אב משם לכל
מחלוקת הפוסקים?

מחלוקת ראבי”ה ותוס’

עיינ פירוש ראבי”ה סימן תתקכה שמובא גם במרדכי כתובות רכז על
דברי הגמרא הנ”ל וז”ל:

”פירוש בשיקול דעת הדיינים הדבר תלוי” (במרדכי
מובא בשם ראבי”ה שזה “פרש”י” מופיע ברש”י
אצלינו ואכן בראבי”ה עצמו הפירוש הזה מובא בלי
הייחוס לרש”י אלא זה פירוש הראבי”ה עצמו לגמרא
הנ”ל).

משמעות הדבר שהדיין יכול לפסוק לפי שיקול דעתו כאחת מדעות אלו
ואפילו להוציא!

מיהו עיין תוס’ ב”ב סב: ד”ה איתמר שהבין שההנחיה “דעבד...” היא
בדיעבד. היינו אם הדיין כבר פסק כר”א להוציא לא מחזירים דינו. אבל
לכתחילה אסור לפסוק כר”א בגלל המוציא מחברו עליו הראיה. ותוס’
למדו בנין אב מהגמרא הנ”ל “דעבד...” שבכל מקום שיש מחלוקת
הפוסקים אם פסקו בדיעבד כאחת מהדעות, הפסיקה תקיפה. אבל

לכתחילה פוסקים הממע"ה. וזה דלא כרש"י הנ"ל שכתב שעושים לכתחילה כאילו דעה לפי שיקול דעת הדיין. ונשאלת השאלה אם לומדים מכאן בנין אב לכל מחלוקת הפוסקים?

ועיין רא"ש סנהדרין ג,ו שכתב שבמחלוקת הפוסקים לא מוציאים מן המוחזק וראיתו ז"ל מב"ב לב: :

"הלכתא כרבה בארעא והלכתא כרב יוסף בזוזי היכא דקיימי ארעא תיקום היכא דקיימי זוזי לוקמו".

וזה כתוס' הנ"ל.

ונשאלת השאלה אם דברי רש"י הנ"ל הם בנין אב לכל מחלוקת הפוסקים או הנחיה מיוחדת למחלוקת בשבועות?

האם אפשר ללמוד בנין אב לכל התורה מההנחיה "דעבד... הנ"ל"?

כבר כתבנו שהתוס' ב"ב סב: למדו מהגמרא הנ"ל בנין אב לכל מחלוקת לפי שיטתם, היינו שאם פסקו הפסיקה קיימת. וגם הש"ך בתקפו כהן פח שגם למד מהגמרא הזו בנין אב לכל התורה לעניינו שמועילה תפיסה במחלוקת הפוסקים לכל הדעות. ויש לעיין מה דעת ראבי"ה בזה?

ראיה מהרא"ש

ואולי יש להביא ראיה מדברי הרא"ש לדעתו של ראבי"ה בזה. שהרי משמעות הרא"ש שבועות זיב-יג כראבי"ה שמשמעות המימרא "דעבד..." היא שלכתחילה הב"ד יכול לפסוק לפי שיקול דעתו ומאידך ברור שהרא"ש סובר שאין בזה הנחיה כללית שהרי הרא"ש פוסק שבמחלוקת הפוסקים אסור לעשות לפי שיקול דעת אלא הממע"ה. עיין רא"ש הנ"ל שכתב על הגמרא הנ"ל "דעבד... דעבד...":

"ואע"ג דאיתמר בהאי לישנא אין הדין בשניהם שוה

אלא מדאמר רב נחמן הבו דלא לוסיף עלה... שמעינן
 דסברי אע"ג דלית הלכתא כרב ושמואל ללמוד מדין
 זה דבר אחר... מ"מ בדין זה לא רצו לבטל דבריהם
 ולכתחילה עבדינן כוותיהו וכרבי אלעזר לא עבדינן
 לכתחילה....

משמעות דברי הרא"ש שלולא דברי רב נחמן וכו' היינו אומרים שדין
 שניהם שווה בגלל הפסיקה "דעבד כר"א עבד...". והיינו כרש"י שהיה
 שיקול דעת בידי הדיינים לעשות כחד מהם. ואם כן ע"כ שאין כאן
 הנחיה כללית.

מיהו יש לדחות שכוונת הרא"ש ש"הדין בשניהם שווה" הוא שכך
 פוסקים בכל מקרה ולא רק בנידון של הגמרא שם, ואין כוונתו ז"ל
 כראבי"ה שאפשר להכריע בשיקול דעת ככל דעה. ואם כן אין הכרח
 שלמד "דעבד...". כרש"י ואין ראייה שסובר שההנחיה היא הנחיה רק
 לנידון שם. וצ"ע.

ראיה מהמרדכי כרש"י

עיין עוד במרדכי הנ"ל כתובות רכז שהביא דברי הראבי"ה:

"אבל ראבי"ה כתב דהמתנה קיימת וכן הסכים רבינו
 יואל הלוי וכן דנו בקלוניא... אך יש לראות אם מחזיקין
 האלמנה בעושר גדול אם לאו כיון דאיכא פלוגתא
 דרבוותא לפי הענין שיראו הדיינים צריכים לדרון".

ויש לעיין בכוונת הראבי"ה. מקופיא נראה שדבריו בזה הם הם דבריו
 הנ"ל בפירוש המימרא הנ"ל "בשיקול דעת הדיינים הדבר תלוי"
 שהמרדכי עצמו הביא שם למעלה היינו שבמחלוקת הפוסקים הב"ד
 פוסקים לפי שיקול דעתם. ויותר מכך, נאמר כאן "צריכים" היינו שב"ד
 חייבים לפסוק לפי שיקול דעת ואפילו להוציא.

מיהו יש לעיין באיזה שיקול דעת מדובר כאן? מה לי אם האלמנה מוחזקת בעושר גדול?

וי"ל כוונתו ז"ל שצריכים לפסוק בהגינות שאם האלמנה עשירה, שלא נאפשר לה למכור ונפסוק כדעה שהמכר בטל או דלמא יש לפרש שאם האלמנה עשירה אז מן הסתם גבתה כתובתה ולכן חיישינן לצררי ולא מאפשרים לה למכור.

יש הבדל גדול מאד בין שתי הבנות אלו. לפי ההבנה הראשונה בית הדין יכול להפעיל שיקול דעת רחב מאד מתי להפעיל קים ליה במחלוקת הפוסקים ויכול לשקול עניינים של הגינות ולא רק ענייני הלכה! וזה חידוש גדול. אבל גם לפי ההבנה שחיישינן לצררי בגלל שיש רגלים לדבר, רואים יסוד שבמקום מחלוקת הפוסקים בית הדין מפעיל שיקול דעת והולכים בתר אומדנא.

מיהו יש לדחות שכל זה נאמר רק במחלוקת הנ"ל אם מועילה תפיסה במקרה שדינו אין אדם מוריש שבועה לבניו, ובוזה נאמר בגמרא מפורש "דעבד..." ואם נאמר שזו הנחיה מיוחדת אז אי אפשר ללמוד משם למקום אחר. ברם לא נראה מלשון הראבי"ה שמדובר בהנחיה פרטית אלא משמע שזה כלל בכל מחלוקת הפוסקים. ועדיין צ"ע.

פשט אחר של הראבי"ה בהנ"ל בסימן תתקנז (השני)

הראבי"ה כתב שם בפירוש המימרא הנ"ל "דעבד...":

"ובענויתי נ"ל שאם הדיין לפי האמת סברתו נוטה כר' אלעזר להגבות נמי לכתחילה יכול לעשות, ופ' הכי איתא,....פירוש דעבד כל ימיו כר' אלעזר והנהיג לעשות כן, עבד, יפה נהג ואינו טועה בדבר משנה ולא מהדרינן ליה, וכן אם הנהיג לעשות כרב ושמואל לא הוי טועה בדבר משנה והוי פחות מטעה בשיקול הדעת, דליכא סוגייתא כחד מינייהו...

ואין להרהר על מה שפירשתי דעביד כמר עבד שכיוצא בזה אני מפרש בפרק תפילת השחר (ברכות כז.) גבי תפילת המנחה... והתם אי אפשר לפרש שיעשה פעמים כר' יהודה ופעמים כרבנן... אלא ה"פ המנהיג לעשות כל ימיו כחד מינייהו כאיזה מהן שהנהיג יפה עשה. ולכתחילה מיירי התם, הכי נמי הכא לכתחילה מיירי".

הנה שיש ביד הדיין להנהיג כדעה אחת בין שתי דעות לכתחילה אם כך פוסק תמיד.

אמנם נשאלת השאלה שוב אם זו הנחיה מיוחדת לנידון של אין אדם מוריש שבועה לבניו או שזה בנין אב לכל המחלוקות?

מן הדין של ראבי"ה אם זה נקרא טעה בשיקול הדעת או לא משמע שזו אינה הנחיה מיוחדת לשם אלא דין כללי ולכן דן בו בגדרי הלכה רגילים.

פסיקת השו"ע

מיהו כאמור הרא"ש והתוס' לא כתבו כראבי"ה וכך נפסק בשו"ע חו"מ כה, ב והגר"א שם יד ציין בין היתר לתוס' הנ"ל וכתב על זה אחרי שהביא הרבה דוגמאות של הממע"ה "וכיוצא באלו רבו מלמנות".

ועיין בגר"א שם טו שציין לגמרא הנ"ל "דעבד... כמקור למש"כ שם:

"אלא אם הוא חכם ויודע להכריע הרשות בידו".

רואים פשוט רביעי בגמרא הנ"ל שב"ד יכול להכריע הדין לפי ראיות ואולי הבין כך פשוט ראבי"ה הנ"ל שאפשר לעשות לפי שיקול הדעת היינו להכריע הספק בראיות. מיהו הראבי"ה לא פירש כך כנ"ל אלא תלה הדבר אם האלמנה עשירה או לא. ולכן הבין שמדובר בשיקול דעת ולא בראיות ותוס' כאמור הבינו שמדובר בדיעבד.

מיהו י"ל שכוונת הרא"ש והשו"ע שאסור לפסוק לפי רצונו כחד מינייהו כמו בשודא דדיינא אבל אפשר להכריע לפי "שיקול דעת" ושיקוליים עניינים. וגם י"ל שכוונתם ז"ל שאי אפשר לפסוק כך באופן חד פעמי אבל מותר לדיין להנהיג כך תמיד. מיהו לא כל כך נראה כך שהרי הרא"ש רק התיר להוציא על ידי ראיות מכריעות. משמע ששיקול הדעת אינו מספיק להכריע. מיהו י"ל שצריכים ראיות כאשר אין שיקול דעת לדיינים בנידון ואפשר לומר שצריכים ראיות כאשר אינו רוצה להנהיג כך מטעמים עניינים אלא על פי הכרעת ההלכה. וצ"ע.

האם בית הדין יכול להנהיג לפסוק כרמב"ן בגרמי ולא לאפשר טענת "קים ליה כתוס"?

כל הנ"ל חשוב בגלל שהיה נראה לי שבתו הדין צריכים להחליט לפסוק כשיטת הרמב"ן בגרמי ולא לאפשר לומר קים ליה כתוס' שמצמצמים בהרבה את גדרי גרמי משיטת הרמב"ן. ולפי דברי הראב"ה הנ"ל נראה שאכן בית דין יכול להנהיג הנהגה כזו מעיקר הדין בלי להזדקק כלל לכתב בוררות שמתיר להם לפסוק כך.

אפשר להכריע כדעה אחת אם יש עוד צד להכריע כך

גם אם נומר שאי אפשר להכריע בשיקול דעת ודלא כרש"י הנ"ל, עיין שו"ת הרא"ש פה, א בשם מהר"ם שאפשר להכריע אם יש עוד צד להכריע כך. הרא"ש פסק שם שגובים כתובה לאלמנה שנישאת מיתמי בהסתמך על שיטת ר"ש מיינביל בתוס' ב"ב קנח. שתירץ שאם מת פתאום לא חיישינן לצררי:

"וכן היה דן רבנא מאיר ז"ל והיה נותן סעד לדבריו
לסמוך על אותו תירוץ יותר משני תירוצים אחרים
שתירץ ר"י, כי האידנא כתובות נשותינו מרובות ולא
שכיח האידנא התפסת צררי...."

זאת אומרת שבמקום מחלוקת הפוסקים אפשר לפסוק כחד להוציא ממון
אם יש סעד בסברא שדעה זו צודקת. ודברים אלו נאמרו גם לשיטת
הרא"ש שלא מוציאים במחלוקת הפוסקים! ולא לפי הראבי"ה הנ"ל.

תקנון איגוד בתי הדין לממונות בישראל

מטרת האיגוד

לספק שירותי שיפוט ופתרון סכסוכים ברמת הקהילה מתוך הקהילה.

בית הדין הכשיר להצטרף לאיגוד

כשיר להצטרף לאיגוד כל בית דין שרוב המקום (העיר, המועצה, הישוב או השכונה) מכהן בתוכו, או שבית הדין ממונה על ידי רב המקום או על ידי העירייה, המועצה או המועצה הדתית. בית דין הפועל ביהודה ושומרון יתקבל לאיגוד אוטומטית, אם הוא חותם על תקנון זה. בית דין מחוץ ליהודה ושומרון יתקבל ברצון אם הוא חותם על תקנון זה, בתנאי שוועד הפעולה של האיגוד יאשר זאת, לאחר שתניתן לחברי האיגוד האפשרות להביע בפני וועד הפעולה התנגדויות והסתייגויות לבקשת ההצטרפות.

מדיניות הפסיקה

הפסיקה תהיה על פי משפט התורה עם הזדקקות לפשרה, על פי שיקול דעת בית הדין, ועל פי הסמכות שנתנו הצדדים לבית הדין.

סדרי הדין

1. אב בית הדין:

רב המקום (העיר, המועצה, הישוב או השכונה) שמכהן בהרכב הוא אב בית הדין, או דיין אחר. שימונה על ידו.

2. באיזה בית דין מתדיינים:

כאשר שני הצדדים גרים באותו מקום, התביעה

תופנה אל בית הדין של המקום (היינו בית הדין של הישוב, השכונה, העיר או של המועצה שאליה משתייך הישוב), אלא אם שני הצדדים מחליטים אחרת.

כאשר הצדדים באים מישובים שונים, התובע הולך אחר הנתבע. מתדיינים שאין במקומם בית דין של האיגוד, יתד"נו באחת מן המועצות או הערים בבית דין המשתייך לאיגוד, כאשר התובע הולך אחר הנתבע.

מתדיינים הגרים בעיר, שאין בשכונתם בית דין של האיגוד, יתד"נו באחד מבתי הדין המשתייכים לאיגוד שמכהן בשכונה של העיר שהם גרים בה. בכל מקרה ספק תכריע מזכירות האיגוד.

3. אגרה:

האגרה תהיה מינימלית, ותקבע על ידי בית הדין או המועצה הדתית שאליו משתייך בית הדין.

4. הגשת תביעה:

הצדדים, או צד אחד, יפנו בבקשה לדיון לאב בית הדין, או לממונה מטעמו. בית הדין יעשה את הדרוש להזמנת כל הצדדים לדיון. על פי שיקול דעתו יחליט בית הדין האם לדרוש הגשת תביעה בכתב או להסתפק בתביעה בעל פה. על פי שיקול דעתו יחליט בית הדין האם לקבל לפני הדיון את טענות הצדדים בכתב.

5. כתב בוררות:

על פי שיקול דעתו יחליט בית הדין האם להתנות את השפיטה בחתימה על כתב בוררות או לא.

6. מהלך הדיון:

הדיון יתנהל על פי הכללים של משפט התורה.

7. פסק הדין:

פסק דין מנומק "נתן בכתב גם במקרה של פשרה. אם הפשרה היא בהסכמת הצדדים, "נתן פסק דין בכתב, אך ללא נימוקים, אלא אם כן החליט בית הדין אחרת. פסק הדין יתפרסם בין חברי האיגוד וכן באתר פסקים: psakim.org. במקרים חריגים יכול אב בית הדין למנוע את פרסום פסק הדין, לפי שיקול דעתו.

8. ערעור:

- א. הבהרה: "בית דין" המוזכר בסעיף זה, כוונתו לבית דין המשתייך לאיגוד.
- ב. לשני הצדדים יש אפשרות לערער על פסק בית הדין, רק עד 30 יום מקבלת פסק הדין.
- ג. לא תהיה לצדדים אפשרות לערער אם הם הודיעו מראש בכתב על כך שמוותרים על אפשרות לערער.
- ד. ערעור על בית דין "שוב" יוגש בפני בית הדין של המועצה שאליה משתייך היישוב. ערעור זה יוגש ישירות לבית הדין.
- ה. ערעור על בית דין של מועצה יוגש בפני הרכב של שלושה אבות בתי דין של המועצות או מי שמוסמך על ידם. ערעור זה יוגש באמצעות מזכירות האיגוד.
- ו. ערעור על הרכב זה יהיה לפני אחד מחברי נשיאות

האיגודה. ערעור זה יוגש באמצעות מזכירות האיגודה.

ז. ערעור על בית דין "שוב", שבמועצה שאליה הוא משתייך לא קיים בית דין של המועצה, יוגש בפני בית דין של כל מועצה, לפי החלטתו של המערער, או בפני הרכב של שלושה אבות בתי דין של בתי דין ישוב"ם של המועצה שאליה הוא משתייך.

ח. לפני פנייה לערכאת ערעור, על המערער לפנות לבית הדין שנתן את פסק הדין ולשטוח לפניו את טענותיו. רק אחרי שיעיין בתגובת בית הדין, יוכל המערער לפנות לערכאת ערעור.

ט. על פי שיקול דעתה, יכולה ערכאת הערעור לדון על פי כתב הערעור לאחר שיקבלו את תגובת הצד השני, או להזמין את הצדדים לדיון חזיתי? פנים אל פנים.

י. ערכאת הערעור יכולה, לפי שיקול דעתה, לחייב ביצוע פסק הדין המקורי בטרם גובשה החלטת הערעור.

יא. אם ערכאת הערעור מחליטה לדחות את הערעור, החלטה זו תהיה סופית, ולא יתאפשר ערעור נוסף.

יב. אם ערכאת הערעור מחליטה לשנות את פסיקת בית הדין הראשון, עליה להגיש לבית הדין את פסיקתה בכתב, ורק לאחר קבלת הבהרות מבית הדין הראשון ולאחר שעיינו בהן, יהיה תוקף לפסיקת ערכאת הערעור. על בית הדין להגיב בתוך 14 יום מקבלת פסיקת ערכאת הערעור. אם

לא יוגשו הבהרות עד אז תקבל פסיקת ערכאת הערעור תוקף מידי.

יג. במקרה זה (שהערעור התקבל) תהיה לבית הדין הראשון זכות לערער על פסיקת ערכאת הערעור בפני ערכאת ערעור גבוהה יותר, כמפורט לעיל (סעיפים ד-ז).

יד. מדיניות הערעור תהיה מרוסנת לטעויות בדבר משנה או בשיקול הדעת בלבד. טענות של "קים ליי" או פרשנות לא תהיינה סיבה להתערבות. טענות אלו תשלחנה לבית הדין הראשון לגבש פסיקה נוספת, לפי שיקול דעתו.

ועד האיגוד

הוועד של האיגוד יורכב משלושה חברים שיבחרו מתוך חברי האיגוד. מתוך השלושה "בחר יו"ר. הוועד יוכל להוסיף לוועד עד שלושה חברים נוספים, לפי שיקול דעתם. על הוועד יהיה לנהל את ענייני האיגוד, לדאוג למימון, לפרסום וכיו"ב. הוועד ימנה את מזכירות האיגוד.

חברי האיגוד

כל דייין המכהן בבית דין המשותף לאיגוד הוא חבר האיגוד.

פרישה מהאיגוד

בית דין פורש מהאיגוד על ידי הודעה למזכירות האיגוד.

הנשיאות

חברי הנשיאות יהיו מוסמכים להכריע בחילוקי דעות בתוך האיגוד. הם יהיו ערכאה עליונה לערעור לפי המפורט למעלה.

שינוי תקנון

מתוך הכרה והוקרה של מקום הרב המכהן בקהילתנו נותן התקנון עצמאות מירבית לבתי הדין תוך כדי מיצוי היתרונות של איגוד. תוך כדי פעולה ובהדרגה יוכל האיגוד להנחיל קווים מנחים בהסכמה רחבה, אם הוא יראה תועלת בכך. יידרש רוב של למעלה מ-50% מחברי האיגוד כדי לשנות את התקנון, למעט שינויים במערך הערעור, שאם יש צורך בכך יכול ועד ההנהלה לערוך בו שינויים לאחר התייעצות עם חברי האיגוד והנשיאות. הסדר זה יהיה תקף לשנה.

ועידת האיגוד

פעם בשנה תערך ועידת האיגוד שבה "דונו נושאים העומדים על הפרק, וייבחר הוועד לשנה הבאה. הועידה בקיץ תשע"ח תבחן את כל היבטי תקנון זה בע"ה.

בהצלחה!

פרטי בתי הדין החברים באיגוד

זמן הטיפול בתיקים	גביית אגרה	שעות קבלת הקהל	שעות פעילות כללית	טלפון	כתובת ביה"ד רח, מס, יישוב	בית דין
כחודשיים	0	בחאום טלפוני	לפי הצורך	052-300-3260	בית רב הישוב	מצפה יריחו
	50 לתביעה על פחות מ-2000. 100 לתביעה על יותר מ-2000	14-18 כל יום	9-18 כל יום		המכבים 1 ענב	כרמי משפט, ענב
לפי כווד התיק	250	א-ה 8: 15-15:00	לפי הצורך	02-9961083	בניין המועצה המקומית קומה 2	קרית ארבע
ישיבה ראשונה מיידית, ופסק דין חודש מדיון אחרון	200	בטלפון ובאתר כל היום	לפי הצורך	052-720-3783	נריה ד"ג מודיעין 7193700 הישיבות מתקיימות בבית המדרש דולב טלמונים חורש ירון	מערב בנימין
כשבועיים	0	טלפוני ובמייל כל היום	לפי הצורך	054-795-5050	21 מצפה נבו מעלה אדומים	מ"ד מעלה אדומים
כחודשיים	150	טלפוני ובמייל כל היום	ב, ד 20:30, לפי הצורך	02-9709704	ארץ חמדה 11 בית אל	בית אל

זמן הטיפול בתיקים	גביית אגרה	שעות קבלת הקהל	שעות פעילות כללית	טלפון	כתובת ביה"ד רח', מס', יישוב	בית דין
14-7 יום	150-250 תלוי בגובה התביעה	כל יום 9-17 מזכיר ביה"ד	שלישי 14:30-17:00 וכן שישי 9:00-12:00	0546376609	יפה נוף 702/2 כוכב יעקב 9062200	כוכב יעקב
משתנה בהתאם לתיק	0	רביעי 16:00-18:00	לפי הצורך	0523003399	ישיבת אלון מורה, שכונת נוה עפרה	מ"ד שומרון
לפי "כובד" התיק	200+200	לפי הטלפון הנ"ל	לפי הצורך	050-864-3150	אלון שבות ת.ד. 123 90433	מ"ד גוש עציון
משתנה בהתאם לתיק	0	בטלפון ובאתר	לפי הצורך	054-665-7157	ישיבת ההסדר קרני שומרון	מ"ד קרני שומרון
משתנה בהתאם לתיק	0	בטלפון כל יום	לפי הצורך	050-833-1302	המרכז הרוחני בית שלמה. בית איזיק טיילור זנגוריל 21	קרית יובל, ירושלים
משתנה לפי מורכבות, דחיפות, ומהירות תגובת המתדיינים	0	בתיאום טלפוני	לפי הצורך	052-422-8270	חדר דיונים של מזכירות היישוב	עלי

